

Araştırma Makalesi / Research Article

**Antik Yakın Doğu’da Kadınların Siyasi ve Diplomatik Rolü
(MÖ 2000-1200)***The Political and Diplomatic Role of Women in the Ancient Near East
(2000-1200 BCE)*Mehtap DİNÇER¹

Geliş/Received: 01/04/2025

Kabul/Accepted: 09/10/2025

Öz

Antik Yakın Doğu coğrafyasında MÖ 2000-1200 yılları arasında yaşanan gelişmeler dünya diplomasi tarihi açısından devrimsel bir nitelik taşımaktadır. Bahse konu bu coğrafya ve zaman diliminde, kadınların diplomasi sahasındaki etkili rollerini anlamak da, arkeolojik buluntular ve yazılı belgeler ışığında mümkün hale gelmiştir. Bu kaynaklara göre kraliçeler, prensesler ve kadın elçiler, devletler arası ilişkilerde aktif birer arabulucu ve karar alıcı olarak yer almış, kültürel etkileşimlerin teşvik edilmesi, barış ve savaş kararlarının alınmasında kritik roller üstlenmiştir. Kadınların diplomasi alanındaki katkıları, toplumsal cinsiyet sınırlarını aşarak uluslararası ilişkilerde etkin figürler haline geldiklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, kadın figürlerinin toplumsal cinsiyet kalıplarının ötesine geçen rollerini tarihsel arka planlarıyla birlikte analiz ederek, antik toplumlar edindikleri stratejik konumlara ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kadınların sembolik ve siyasi güçleri; kadın yöneticiler, siyasi evlilikler, kraliçeler ve kraliyet aile üyesi kadınlar ve güç sahibi kadınlar başlıkları altında incelenecektir. Kadınların üstlendikleri sorumlulukların yalnızca aile ile sınırlı olmadığını, aksine diplomasi sahnesinde etkin ve belirleyici aktörler olarak siyasi ilişkilerin şekillendirilmesinde kritik roller üstlendiklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Şibtu, Puduhepa, Iltani, Hatshepsut**Abstract**

The developments that occurred in the Ancient Near East between 2000 and 1200 BCE hold a revolutionary significance in the history of world diplomacy. During this period and within this region, understanding the influential roles of women in the diplomatic sphere has become possible through archaeological findings and written records. According to these sources, queens, princesses, and female envoys actively served as mediators and decision-makers in inter-state relations, playing critical roles in fostering cultural interactions and influencing decisions on peace and war. Women's contributions to diplomacy demonstrate that they transcended societal gender boundaries to become influential figures in international relations. This study aims to shed light on the strategic positions occupied by female figures in ancient societies by analysing their roles beyond traditional gender norms within their historical context. In this regard, women's symbolic and political power will be examined through their influence in political marriages, peace treaties, and trade agreements. The study seeks to reveal that women were not confined to familial responsibilities but, on the contrary, played active and decisive roles on the diplomatic stage, shaping political relations and contributing to the establishment of social peace.

Keywords: Şibtu, Puduhepa, Iltani, Hatshepsut

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur-Türkiye. E-mail: mdincer@mehmetakifersoy.edu.tr.

1. GİRİŞ

Kadın kimliğini ve kadının toplum içerisindeki sosyal rolünü anlamak, toplumsal cinsiyetin tarihsel gelişimini incelemeyi gerektirir. Kadınların biyolojik özellikleri, toplumsal rollerinin belirlenmesinde başlangıç noktası olarak kabul edilse de, bu özellikler toplumsal cinsiyetin çok katmanlı ve değişken doğasını açıklamakta yetersiz kalır. Dolayısıyla, kadının toplumsal konumunu anlamak için, toplumsal cinsiyetin sosyal, ekonomik ve kültürel süreçler tarafından nasıl inşa edildiğine odaklanmak gerekmektedir.

Antropolojik bulgular, kadınların avcı-toplayıcı topluluklardaki rollerinin, topluluğun dengesini sağlama ve ekonomik katkı sunma açısından büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Yiyecek toplama faaliyetleri, genellikle topluluğun besin ihtiyacının büyük bir kısmını karşıladığı için, kadınlar bu toplumlarda üretken bireyler olarak kabul edilmiştir (Lee, 1968: 30). Bazı avcı-toplayıcı toplumlarda, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal rollerin eşitlikçi olduğu gözlemlenmiştir (Etgü, 2022: 23). Erkeklerin avlanma, kadınların ise toplayıcılıkla ilgilenmesi, her iki cinsiyetin de topluluğun hayatta kalmasında kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu eşitlikçi yapıların olduğu toplumlarda, kadın kimliği sadece üreme yeteneği ile değil, aynı zamanda topluluğun ekonomik ihtiyaçlarını karşılama ve sosyal düzeni sağlama becerileriyle şekillenmiştir. Tıbbi bitkiler, su kaynakları, yiyecekler ve çocuk bakımı gibi konularda uzmanlaşan kadın, topluluk içinde saygı görmüştür. Üstelik pek çok toplumda doğurganlık yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil, aynı zamanda mitolojik ve dini anlamlarla ilişkilendirilmiştir (Woodburn, 1968: 109; Turnbull, 1968: 132; Etgü, 2022: 24). Kadının doğurganlık kapasitesi, onun kutsal bir figür olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Özellikle avcı-toplayıcı topluluklarda doğum ve doğurganlık ritüelleri önemli bir toplumsal anlam taşımış; bu ritüellerde kadınlar merkezi roller üstlenmiştir (Ortner, 1974: 71).

Her ne kadar bazı avcı-toplayıcı topluluklarda kadın ve erkek arasındaki roller eşitlikçi bir yapıya işaret etse de, bu durum tüm topluluklar için geçerli değildir. Bu bağlamda, kadınların rollerine ilişkin farklı yaklaşımlar ve tartışmalar dikkat çekmektedir. Ortner (1974), kadınların doğaya daha yakın kabul edilmesi nedeniyle, birçok kültürde erkeklerden daha aşağı bir konuma yerleştirildiklerini öne sürerek bu eşitlikçi yaklaşımlara eleştirel bir perspektifle yaklaşmıştır. Ortner'in bu argümanı, kadınların doğurganlık ve doğa ile özdeşleştirilerek toplumsal rollerinin sınırlandırıldığını savunan biyolojik determinist bir bakış açısına dayanmaktadır (Ortner 1974: 74). Bu tür görüşler, kadının toplumsal kimliğini, annelik ve ev içi rollerle sınırlı kılarak ataerkil yapılar tarafından desteklenmiş ve pekiştirilmiştir.

Ortner'in biyolojik determinist bakış açısı, kadının toplumsal rollerini sınırlayan ataerkil yapıların bir parçası olarak ele alınırken, bu anlayış modern feminist teorisyenler tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle Butler (1990), biyolojik determinizmi reddederek, biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyetin ayrıştırılamayacağını ve cinsiyet kimliğinin sabit bir biyolojik gerçeklikten ziyade toplumsal ve kültürel süreçler tarafından performatif bir şekilde üretildiğini savunmuştur. Bu bakış açısına göre, kadın kimliği yalnızca biyolojik işlevlerle tanımlanamaz; aksine, toplumsal normlar ve kültürel etkileşimler yoluyla sürekli olarak yeniden şekillenir. Feminist teorisyenler ve antropologlar, kadınların tarih boyunca farklı toplumsal roller üstlendiğini ve bu rollerin toplumun yapısına bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini vurgulamaktadır.

Kadınların toplumsal rollerinin, yalnızca biyolojik işlevlerle değil, toplumsal ve kültürel dinamiklerle şekillendiği görüşü, feminist teorilerden antropolojik analizlere kadar geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bu bağlamda, Morgan (1877), insan toplumlarının tarihsel evrimi üzerine geliştirdiği yaklaşımıyla, toplumsal yapılar ve cinsiyet rollerinin dönüşümüne dair önemli bir perspektif sunar. Morgan'ın bu konudaki yaklaşımına göre vahşi toplumlarda toplumsal yapılar basittir ve cinsiyetler arası işbölümü nispeten eşitlikçidir. Kadınlar,

toplulukların hayatta kalmasında önemli bir rol oynar, yiyecek toplama ve çocuk bakımı gibi görevler genellikle kadınlar tarafından üstlenilmiştir. Fakat tarım ve hayvancılıkla birlikte, mülkiyet ilişkilerinin geliştiğini ve bu durumun kadınların toplumsal statüsünü olumsuz yönde etkilediğini belirtir. Topluluklar daha yerleşik hale geldikçe, erkekler mülkiyet ve ekonomik güç üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmuş ve bu durum patriarkal yapıların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Morgan, bu sürecin kadınların toplumsal konumunda bir gerilemeye yol açtığını savunmuştur (Morgan, 1877: 468,480,481). Ayrıca Bachofen (1975) gibi bazı düşünürler, ilk insan toplumlarının anaerkil (matriarkal) yapılar üzerine kurulu olduğunu iddia etmişlerdir. Bachofen, anaerkilliğin kadınların merkezi bir rol oynadığı bir toplumsal düzeni ifade ettiğini savunmuş ve bu tür yapıların tarih öncesi dönemde yaygın olduğunu öne sürmüştür (Bachofen, 1975: V-LXXX).

Morgan’a göre, uygarlık aşaması, yazının icadı ve karmaşık devlet yapılarına geçişle birlikte ortaya çıkar. Bu dönemde toplumlar daha hiyerarşik hale gelir ve cinsiyetler arası eşitsizlikler artar. Erkekler kamusal alanda daha fazla güç kazandıkça, kadınlar özel alana çekilir ve kimlikleri büyük ölçüde ev içi rollerle sınırlandırılır. Morgan, uygarlığın bu aşamasında kadınların sosyal statülerinde ciddi bir düşüş olduğunu belirtir. Özellikle mülkiyet ve soy sistemlerinin erkekler üzerinden devam etmesi, kadınların toplum içindeki etkisini daha da azaltmıştır. Engels (2010), bu geçişi “kadının tarihsel yenilgisi” olarak adlandırmış ve tarımın ortaya çıkmasıyla birlikte ataerkil (patriarkal) yapının güçlendiğini savunmuştur (Engels, 2010: 49).

Tüm bu veriler ve tarihsel argümanlar doğrultusunda, kadınların toplumsal statüsünün tarihsel süreçte farklı şekillerde yorumlanması, cinsiyet rollerinin statik değil, dinamik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Avcı-toplayıcı toplumlarda eşitlikçi bir işbölümü görülürken, tarım ve yerleşik hayata geçişle birlikte kadınların toplumsal statüsünde gerileme yaşandığı açıktır. Ancak, bu dönüşüm süreci sadece biyolojik ya da ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik yapıların etkisiyle şekillenmiştir. Dolayısıyla, kadınların tarihsel konumunu değerlendirirken, toplumsal cinsiyetin sosyal ve kültürel bağlamlarda yeniden üretildiğini göz önünde bulundurmak önemlidir. Kadın kimliğinin yalnızca biyolojik determinizmle sınırlandırılmayacağı, aksine toplumsal ve ekonomik koşulların bir ürünü olarak sürekli değiştiği açıktır.

Kadınların toplumsal konumunu şekillendiren bu tarihsel süreç, yalnızca yerel toplumların iç dinamikleriyle değil, aynı zamanda yaşadıkları coğrafyanın siyasal ve kültürel yapısıyla da yakından bağlantılıdır. Özellikle Antik Yakın Doğu, bu bağlamda kadınların rollerini anlamak için kritik bir tarihsel ve coğrafi çerçeve sunmaktadır.

Antik Yakın Doğu, tarihte sıkça kullanılan ancak farklı dönemler ve medeniyetler için değişen anlamlar taşıyan bir kavramdır. MÖ 2000’ler için bu terim, özellikle Mezopotamya, Anadolu, Levant, Mısır ve İran platosunu kapsayan geniş bir bölgeyi ifade eder (Liverani, 2013: 17). Dönemin coğrafi sınırları, modern devletlerin aksine daha esnek ve belirli nüfuz alanlarıyla karakterize edilmiştir. Bu bölgede, özellikle MÖ 2000’lerde, siyasi ve kültürel olarak büyük bir çeşitlilik gözlemlenmektedir (Kuhrt, 1995: 3). Bu çeşitlilik, kadınların üstlendikleri rollerin de coğrafyaya, siyasal düzene ve toplumsal örgütlenmeye göre farklı biçimlerde gelişmesine zemin hazırlamıştır.

MÖ 2000-1200 yılları arasındaki Eski Yakın Doğu, büyük devletlerin askeri, diplomatik ve ekonomik ilişkilerle şekillendiği dinamik bir siyasi ortam sunmaktaydı. Bu dönemde Babil, Hammurabi’nin liderliğinde güçlenerek bölgenin önemli merkezlerinden biri haline gelmiş; Asur, ticaret kolonileri aracılığıyla Mezopotamya ve Anadolu arasında güçlü ekonomik bağlar kurmuş; Hitit ile Mısır ise Kadeş Savaşı’nda karşı karşıya gelerek bölgedeki güç dengelerini yeniden belirlemiştir. Savaşlar, ittifaklar ve diplomatik ilişkiler, Eski Yakın Doğu’nun siyasi

haritasını şekillendiren temel dinamikler arasında yer almıştır (Kuhrt, 1995: 3). Bu siyasi atmosfer, yalnızca erkek yöneticilerin değil, kraliçeler ve kraliyet ailesi üyesi kadınların da diplomatik ve idari süreçlerde aktif birer aktör olarak öne çıkmasına imkân tanımıştır. Dolayısıyla bölgesel tarih, kadınların diploması, ekonomi, hukuk ve din alanlarındaki konumunu anlamak açısından vazgeçilmez bir bağlam sunmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine göre desenlenmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır (Karasar, 2005). Çalışmanın amacı, MÖ 2000–1200 yılları arasında Antik Yakın Doğu’da kadınların diplomatik ve siyasi rolleri üzerine tarihsel ve metinsel verilerden hareketle bir çözümleme yapmaktır. Bu doğrultuda araştırma, tarihsel belgelerin sistematik biçimde incelenmesine ve kadın figürlerinin diploması sahasındaki konumlarının tematik olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Doküman analizi, geçmiş dönemlere ait yazılı ve görsel belgelerin araştırma konusu çerçevesinde anlamlandırılması, sınıflandırılması ve yorumlanmasını içermektedir. Bu çalışmada da antlaşma metinleri, arşiv belgeleri, tapınak yazıtları ve arkeolojik buluntular tarihsel-sosyolojik bir bağlamda değerlendirilmiştir. Kadınların siyasi etkinliğini görünür kılmak amacıyla çalışma üç ana tema etrafında yapılandırılmıştır: kadın yöneticiler, siyasi evlilikler ve kraliçeler ile kraliyet ailesi üyesi kadınlar.

2.2. Veri Toplama ve Analiz

Araştırmanın veri kaynağını, Antik Yakın Doğu uygarlıklarına ait birincil belgeler ve arkeolojik kayıtlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda Boğazköy (Hattuşa) arşivlerindeki Hitit diplomatik tabletleri, Mari Arşivleri’nde yer alan Kraliçe Şibtu’ya ait mektuplar, Amarna mektupları, Mısır’daki Karnak Tapınağı yazıtları ve Mezopotamya çivi yazılı belgeleri incelenmiştir. Bunun yanında, güncel tarih yazımı ve epigrafik araştırmalardan da yararlanılarak elde edilen veriler bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Veriler öncelikle tarihsel bağlamına göre sınıflandırılmış, ardından nitel veri çözümleme tekniklerinden biri olan betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu analiz sürecinde, belgelerde kadınların diplomatik, idari, dini ve temsili rollerine ilişkin ifadeler belirlenmiş ve benzer işlevlere sahip ögeler tematik biçimde gruplanmıştır. İnceleme süreci, araştırma amacına uygun belgelerin seçilmesi, bu belgelerin üretildiği tarihsel ve kültürel bağlamın belirlenmesi, kadın figürlerinin diploması süreçlerindeki işlevlerinin kodlanması, elde edilen bulguların tarihsel ve toplumsal açıdan yorumlanması ve son olarak literatürle karşılaştırılarak genel eğilimlerin ortaya konması aşamalarını içermektedir.

Bu süreçte temel amaç, kadınların diploması alanındaki etkinliğini tarihsel belgeler üzerinden görünür kılmak ve toplumsal cinsiyet perspektifiyle tarihsel analizi bütünleştirerek kapsamlı bir değerlendirme yapmaktır.

2.3. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ANKAD Yayın Kurulu'nun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen

eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmada kamuya açık bir kaynak olan Antik Yakın Doğu uygarlıklarına ait yazılı belgeler, arşiv kayıtları ve arkeolojik buluntular tahlil edilmiştir. Çalışma, doküman analizi tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. KADIN YÖNETİCİLER

Kadın yöneticiler, Eski Çağ'da devletin idari, hukuki, ekonomik ve dini yapıları içinde önemli roller üstlenmiştir. Kent yönetimi, vergi tahsilatı ve toprak düzenlemeleri gibi işlevleri yerine getirmiş, bazı durumlarda mahkemelerde yargılama yetkisine sahip olmuştur. Merkezi otorite ile müzakerelerde bulunarak siyasi varlıklarını korumuş, askeri ittifakların oluşturulmasına katkıda bulunmuş ve stratejik karar alma süreçlerinde yer almıştır. Ekonomik alanda, ticaret yollarının denetimi, üretimin organizasyonu ve devlet gelirlerinin yönetimi gibi görevler üstlenmişlerdir. Hukuki yetkileri kapsamında yasal düzenlemelerin uygulanmasını sağlamış, yönetimde belirleyici bir konumda bulunmuşlardır. Dini otoriteleri sayesinde tapınakların yönetimini üstlenmiş, dini ritüellerin düzenlenmesinde ve devletin resmi törenlerinde yer alarak siyasi meşruiyetlerini pekiştirmişlerdir (Galford, 2007: 56).

Sahip oldukları yetkiler, toplumların siyasi ve kültürel yapısına bağlı olarak değişiklik gösterse de, kadın yöneticiler devlet işleyişinde yalnızca sembolik figürler değil, doğrudan karar alma süreçlerine katılan ve yönetimin sürekliliğinde belirleyici olan aktörler olmuştur.

Eski Çağ'da kadın yöneticilerin en erken örneklerinden biri Meryt-Neith ve Kubaba olarak öne çıkmaktadır. Meryt-Neith, MÖ 3. binyılda, Mısır'ın Birinci Hanedanlık Dönemi'nde yaşamış ve kraliyet yetkilerini kullanmış bir kadın yöneticidir. Mezarına ve adının resmî kayıtlara geçirilmesine dayanarak, Mısır tarihinde yönetim gücüne sahip ilk kadın figürlerden biri olduğu kabul edilmektedir (Galford, 2007: 56). Ancak, firavun unvanı taşıyıp taşımadığı konusunda belirsizlik devam etmektedir.

Kubaba ise, MÖ 2500 civarında, Mezopotamya'da Sümer şehir devleti Kiş'in hükümdarı olmuş ve Sümer Krallar Listesi'nde adı geçen tek kadın olarak kayıtlara geçmiştir. Kubaba'nın, erkek egemen yönetim sisteminde tek başına iktidar sahibi olması, onu Mezopotamya tarihindeki ilk bağımsız kadın hükümdar olarak öne çıkarmaktadır (Stol, 2016: 462; Glassner, 2004: 39).

Kadın yöneticilere dair kayıtlar, Ön Asya'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na kadar uzanmaktadır. Bu kadınların yalnızca eş ya da prenses olarak değil, doğrudan yönetici olarak etkin roller üstlendikleri anlaşılmaktadır (Darga, 2020: 88). Lawazantiya gibi kent devletlerinde, bu dönemde kadınların siyasi otorite üstlendiklerini gösteren uygulamalar mevcuttur. Örneğin, Lawazantiya'da, kocası Azu'nun ölümü üzerine geçici olarak yönetimi devraldığı düşünülen bir kadın yöneticiden bahsedilmektedir (CCT 4 19c). Benzer şekilde, Eski Anadolu'daki diğer kentlerde de kadın yöneticilere rastlanmaktadır. Kaneş, Alişar, henüz yeri tespit edilemeyen Wahşuşana ve Timelkia gibi şehirlerde, siyasi yetkiye sahip kadınlar önemli roller üstlenmişlerdir. Bu kadınlar, "büyük kadın" (*rubātum*) unvanını taşımış ve yalnızca kralların eşleri ya da Hititlerde görülen "ana kraliçe" (*Tawananna*) unvanına sahip olmaktan öte, bazı durumlarda bağımsız kent yöneticileri olarak görev yapmışlardır (Ünal, 2014: 96; Darga, 2020: 84; Seçer Fidan, 2018: 26). Kaniş-Karum'un II. kat belgeleri, Asurlu tüccar Puşuken'in usulsüzlük ve vergi kaçakçılığı nedeniyle Kaniş'in rubātumu tarafından birden fazla kez gözaltına alındırıldığını gösterir. Aynı kraliçe, çevredeki şehir-devleti yöneticilerine de haber gönderip Asurlu tüccarların ülkeye kaçak mal sokma riskine dikkat çekmiş, komşuları önlem almaya çağırmıştır. Belgeler, dönemin diğer merkezlerinde de rubātumların özellikle ticaret alanında etkili olduklarını ortaya koyar (Darga, 2020: 86; Memiş, 1994: 279).

Hatshepsut, MÖ 1473 ile 1458 yılları arasında Mısır siyasetinin kalbinde yer edinmiş ve kendisini firavun olarak kabul ettirmiştir. Bir kraliçe olarak değil, bir kral gibi hüküm sürmüştür. Kraliyet ismi Maatkare'dir, ancak tarihte daha çok Hatshepsut olarak tanınır.

Hatshepsut, I. Thutmose ile eşi Ahmose'un en büyük kızıdır. Mısır geleneğine uygun olarak, üvey kardeşi II. Thutmose ile evlenmiş ve bu birliktelikten Neferure adında bir kızı olmuştur. Hatshepsut, Güçlü (*Horus Wosretkaw*), Altın Horus (*Netjeret-khau*), İki Hanım (*Wadjet-renput*), Ra'nın Düzenini Yaşatan (*Re Maatkare*), "Kralın Büyük Eşi", "Kralın Kızı", ve "Kralın Kardeşi" unvanlarını taşımıştır. II. Thutmose'un ayrıca İsis adında bir kadından da oğlu vardır ve II. Thutmose beklenmedik bir şekilde öldüğünde, genç III. Thutmose firavun olmuştur. İsis, naiplik rolü için yeterince yüksek bir statüde kabul edilmemiş olmalı ki, bu rolü kraliyet mensubu Hatshepsut üstlenmiştir (Roehrig, Dreyfus, & Keller, 2005: 3). Antik Mısır'da, Hatshepsut'un naiplik dönemine dair bir yazıtta şu ifadeler yer almaktadır:

"Oğul [II. Thutmose], İki Ülke'nin kralı olarak yerine geçti. [III. Thutmose], kendisini doğuranın tahtında hüküm sürdü. Kız kardeşi, Tanrı'nın eşi Hatshepsut, ülkeyi yönetti ve İki Ülke onun tarafından yönetildi. Onun için çalışmalar yapıldı ve Mısır başını eğdi." (Aktaran: Middleton, 2023, s. 8; Tyldesley, 1998, s.99).

Bu yazıt, Hatshepsut'un üvey oğlu III. Thutmose'un erken döneminde, onun naipliğini ve ülke yönetimindeki etkin rolünü vurgulamaktadır. Deir el-Bahri'deki tapınağında bulunan yazıtlar ise I. Thutmose'un gerçekten onu varisi olarak seçtiğini iddia etmektedir:

"Majesteleri onların önünde şöyle dedi: "Bu benim kızım, Khnemet-Amon Hatshepsut, ki o yaşıyor. [Onu] [] tayin ettim; o benim tahtımdaki halefimdir, kesinlikle benim harikulade tahtıma oturacak olan odur. Sarayın her yerinde insanlara hükmeden odur; sizi yönetecek olan odur; onun sözünü ilan edeceksiniz, onun emrine itaat edeceksiniz. Ona saygı gösteren kişi yaşayacak, onun yüceliğine iftira atan kişi ölecek. Her kim onun yüceliğinin adını oybirliğiyle ilan ederse, tıpkı Horus'un adıyla (yani benim adımla) olduğu gibi hemen kraliyet odasına girecektir. Çünkü sen ilahisin, bir tanrının kızıydın, uğruna tanrıların bile savaştığı kişisin; onlar, tanrıların efendisi olan babasının buyruğuna göre her gün seni korumak için güçlerini kullanırlar." (Aktaran: Middleton, 2023, s.83).

Deir el-Bahri'deki bu metin, muhtemelen Hatshepsut'un firavun olarak meşruiyet iddialarını güçlendirmek için tipik bir uygulamaydı. Hatshepsut'un hükümdarlığı sırasında en gurur duyduğu ve güçlü bir şekilde vurguladığı konulardan biri, III. Thutmose ile ortak yönetiminin dokuzuncu yılı civarında veya öncesinde güneydeki Punt ülkesine düzenlediği başarılı seferdir. Mısır'ın Punt ile daha önceki dönemlerde de zaman zaman temas kurduğu bilinmektedir. Hatshepsut'tan bin yıl önce bile bazı firavunlar oraya gemiler göndermiştir ve Punt, altın, fildişi ve mür gibi Mısır'da nadir bulunan değerli lüks ürünlerin kaynağı olarak tanınmıştır. Bu sefer, Deir el-Bahri tapınağındaki *Punt portikosu* olarak bilinen kabartmalarda kaydedilmiştir (Ikram, 2010: 98).

Hatshepsut, tanrılarla uyumlu bir ilişki sürdürmek ve hem dindarlığını hem de otoritesini göstermek amacıyla tapınaklar inşa etmiş ve mevcut yapıları onarmıştır. Ayrıca, dış seferler düzenleyerek uzak bölgelerden egzotik zenginlikler elde etmiş ve farklı halkların saygısını kazanmıştır. Onun kalıcı mirasının en önemli eserlerinden biri, Deir el-Bahri'de yer alan ve "kutsalların kutsalı" anlamına gelen Djoser-djeseru adlı görkemli anıtsal tapınaktır. Mısır sanat ve mimarisinde gelenek büyük önem taşımakla birlikte, Deir el-Bahri'deki bu yapı, alışılmış prototiplerin tekrarı yerine özgün ve yenilikçi bir tasarıma sahiptir. Her ne kadar Mentuhotep II'nin aynı bölgedeki tapınağından esinlenilmiş olsa da, Hatshepsut'un tapınağı kendine özgü bir karakter taşımaktadır. Hatshepsut'un, tapınağın tasarım sürecinde uzman mimarlarla yakın

iş birliği içinde çalışarak, bu muhteşem yapının mimari ve sanatsal özelliklerine kendi vizyonunu yansıttığı düşünülmektedir (Arnold, 2005: 135).

Hatshepsut'un hükümdarlığı döneminde Mısır, büyük ölçüde barış ortamında bulunuyordu. Bu barış, krallığın refahını artırmış ve ülke genelinde kapsamlı inşaat projelerine kaynak ayrılmasını sağlamıştır. Aynı dönemde Nubia ile yapılan ticarete de bir artış yaşanmış, altın ve fildişi gibi değerli ürünler özel mezar tasvirlerinde yer almaya başlamıştır. Kuzeyde ise Lübnan'a yönelik kereste ticareti için seferler düzenlenmiştir (Thomas, 2003: 87). Keftiu (Minoan-Girit) delegasyonlarının tasvirleri, özellikle Senenmut'un mezarındaki sahnelerde, Ege ve Girit ile olan temasları yansıtmaktadır. Bu bağlantılara dair en dikkat çekici kanıtlardan biri ise, Nil Deltası'ndaki Tell el-Daba'daki F Sarayı'nda keşfedilen Minos freskleridir. Bu freskler, yalnızca Minos dünyasına ait temaları değil, aynı zamanda Minos tarzında uygulanan sanatsal teknikleri de gözler önüne sermektedir (Bietak, 2005: 75).

Firavun Hatshepsut, MÖ 1458 yılında, hükümdarlığının 22. yılında yaşamını yitirmiştir. Ancak ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra, birileri onun yeryüzündeki tüm izlerini silmeye çalışmıştır. Heykelleri kaidelerinden indirilerek parçalanmış, tapınak duvarlarındaki tasvirleri titizlikle kazınarak yok edilmiştir (Galford, 2007: 14; Dorman, 2005: 88).

Orta Krallık dönemine ait bir diğer kadın hükümdar ise Sobeknefru'dur. Memphis'teki kraliyet nekropolünden elde edilen resmi firavun listesinde adı geçen Sobeknefru, 12. Hanedanlık Firavunu Amenemhat IV'ün kız kardeşi ya da üvey kız kardeşi olarak bilinmektedir. Amenemhat IV'ün erkek bir varis bırakmadan ölmesi üzerine tahta geçerek hanedanlığın devamını sağlamış ve yaklaşık dört yıl boyunca hüküm sürmüştür. Ancak, onun ölümüyle birlikte hanedanlık sona ermiştir (Galford, 2007: 56).

4. SİYASİ EVLİLİKLER

Eski Çağ'da siyasi evlilikler, devletler arası diplomaside güç dengelerini koruma, stratejik çıkarları pekiştirme ve ittifaklar kurma aracı olarak önemli bir rol oynamıştır. Bu evlilikler, yalnızca ticari ve kültürel etkileşimleri teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda sınır anlaşmazlıkları, ortak tehditler ve ekonomik rekabet gibi unsurların çözümünde de etkili olmuştur. Soy ve hanedanlık bağları üzerinden ilişkileri daha kalıcı hale getiren siyasi evlilikler, toplumsal barış ve istikrarın korunmasında bir araç olarak kullanılmış; bölgesel güvenlik stratejileri ve askeri işbirliklerinde de kritik bir rol oynamıştır. Dolayısıyla, Eski Çağ'da siyasi evlilikler, hem diplomasi hem de güç dengelerinin şekillenmesinde vazgeçilmez bir strateji olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Saana Svät, Eski Yakın Doğu'da toplumsal cinsiyet ve kadınların siyasal, idari ve toplumsal yapılar içindeki konumları üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınmaktadır. Svärd (2015) Neo-Asur belgeleri üzerine yaptığı analizlerde, kadınların eylem gücünü açık ve örtük olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Açık eylem gücüne sahip kadınlar, doğrudan harekete geçerek toplumsal yapılar içinde aktif roller üstlenirken, örtük eylem gücüne sahip olanlar, görünürde hareket etmeyen ancak sosyal yapılar içinde belirleyici roller oynayan bireyler olarak değerlendirilmektedir. Svärd'in bu çerçevesi, siyasi evlilikler yoluyla hanedanlar arası ilişkilerde yer alan kadınların kazandığı statü ve etkilerinin değişkenliği açısından da önemli bir teorik temel sunmaktadır. Söz konusu kadınlar, kimi zaman diplomatik yazışmalara katılarak ve siyasi süreçlerde doğrudan rol alarak açık eylem gücü sergilemiş, kimi zaman ise yalnızca hanedanlar arası ittifakların sembolik temsilcisi olarak örtük bir etkiye sahip olmuştur.

Svät'in kadınların siyasi yapılar içindeki konumuna ilişkin bu yaklaşımı, Mezopotamya'nın farklı bölgelerinde yürütülen arkeolojik çalışmalarla da desteklenmektedir. Özellikle Mari Krallığı gibi güçlü siyasi ve idari yapıya sahip kent devletlerinde, kadınların yönetim

süreçlerindeki rollerine dair önemli bulgular elde edilmiştir. 1920'lerin sonlarında Fransız arkeologlar tarafından keşfedilen Mari, yalnızca siyasal ve ekonomik yapısıyla değil, aynı zamanda toplumsal organizasyonu ve yöneticileriyle de Mezopotamya tarihinin önemli merkezlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Bugün Irak-Suriye sınırının kuzeyinde, Fırat Nehri'nin sağ kıyısında yer alan Mari'nin kökenleri MÖ 4. binyıla uzanmakta olup, özellikle MÖ 3. binyılda bölgedeki siyasi dengeleri şekillendiren bir merkez konumuna gelmiştir (Albayrak, Öz Kiriş & Erol, 2021, s. 886). MÖ 18. yüzyılda, krallık en tanınmış hükümdarlarından biri olan Zimri-Lim döneminde büyük bir siyasi güç kazanmıştır. Hammurabi'nin çağdaşı olan Zimri-Lim'in, geleneksel olarak babası Yahdun-Lim'in ardından tahta geçtiği kabul edilse de bazı araştırmacılar, onun Yahdun-Lim'in değil, kardeşi Hadni-Addu'nun oğlu olabileceğini öne sürmektedir. Sürgünde geçen gençlik yıllarında kabile çatışmalarından etkilenen Zimri-Lim, Halep'te sığınmacı olarak yaşamış, ardından gaspçı Yasmah-Addu'yu mağlup ederek Mari tahtını ele geçirmiştir (Sasson, 1998: 454; Yıldırım, 2018: 204).

Hükümdarlık dönemi, Mari'nin Batı Sami-Amorili ve Doğu Sami-Akad kültürlerinin kesişim noktasında yer alması nedeniyle siyasi çalkantılarla geçmiştir. Zimri-Lim, geniş bir diplomat ve casus ağı oluşturarak, vasallara, askeri komutanlara ve elçilere dayanan bir yönetim tarzıyla bu çalkantılarla baş etmeye çalışmıştır. Ancak Hammurabi'nin Babil'i güçlendirme hedefi, Mari'yi stratejik bir tehdit haline getirmiş ve sonunda Hammurabi tarafından fethedilmesine yol açmıştır. Bu zaferin ardından Mari, Hammurabi'nin egemenliğine boyun eğmiştir (Sasson, 1998: 459).

Mari Krallığı'nın önde gelen figürlerinden biri olan Kraliçe Šibtu, Yamhad Kralı Yarim-Lim'in kızı ve Mari Kralı Zimri-Lim'in eşidir (Rosenstiehl & Heintz, 1972: 14). Kraliçe Šibtu, Halep kökenli bir soylu olarak siyasi ve manevi alanda önemli bir nüfuz kazanmıştır. Šibtu, yalnızca kraliçelik unvanıyla değil, aynı zamanda saray yönetimindeki etkin rolüyle ve siyasi karar alma süreçlerindeki danışmanlığıyla da dikkat çekmiştir. Onun bu etkisi, Zimri-Lim ile yaptığı yazışmalarda açıkça görülmektedir (Yıldırım, 2018: 209). Bu mektuplar, Šibtu'nun yalnızca bir eş değil, aynı zamanda kralın zor zamanlarında güvenilebileceği bir müttefik olduğunu ortaya koyar (Sasson, 1998: 456; Çelik & Kılıç, 2022: 345). A.R.M. X/6'da, Kraliçe Šibtu'nun "efendisi" [a-na be-li-ia] Zimri-Lim'e gönderdiği bir mektup yer almakta olup, mektupta Annunitum Tanrıçası'nın *assinnusu* İlihasnaya'dan gelen bir mesaj iletilmektedir. Metnin anlamı kaybolan bir kısmından sonra (II. 6/b-2'/a), kral için bir kurtuluş kehaneti yer almakta (II. 3'-8') ve ardından ilginç bir kehanet doğrulama yöntemi belirtilmektedir (Heintz, 1971: 529).

Kraliçe Šibtu, yalnızca kralın yetkisiyle hareket eden bir figür değil, aynı zamanda bağımsız sorumlulukları olan bir yöneticiydi. Özellikle kült yönetimi ve sarayın kadın personelinin denetimi alanlarında sürekli bir yetki sahibiydi. Kralın başkentten uzak olduğu durumlarda, onun yetkilerini devralarak merkezi otoriteyi temsil etmekteydi. Šibtu, kraliçe olarak Zimri-Lim'e sadık bir müttefik, danışman ve tanrılarla ilişkiyi sağlayan bir aracı olarak öne çıkarken; saray kadınları ise stratejik evlilikler ve siyasi ittifaklar yoluyla krallığın güç yapısına katkıda bulunmuşlardır (Sasson, 1998: 456). Šibtu ve saray kadınlarının hem yönetimde hem de dini hayatın şekillenmesindeki katkıları, Mari'nin sosyal ve politik dinamiklerine ayna tutmaktadır.

Kraliçe Šibtu'nun adı, Mari Sarayı arşivlerinde korunan kadınlar arasındaki yazışmalarda da sıklıkla geçmektedir. Bu yazışmalarda kendisinin ilahi ifadelerle öne çıktığı veya kehanetlerin sonuçlarının ulaştırıldığı aracı kişi olarak rol aldığı görülmektedir. Örneğin, ARM X/II, 11. 16-17'de geçen 'efendim ilahi kelama uygun hareket etsin' ifadesi, onun kehanet işlevinde bir rol üstlenmiş olabileceğini düşündürmektedir (Rosenstiehl & Heintz, 1972: 14). Šibtu'nun, tanrılarla kral arasında bir aracı rolü üstlenmesi, onun sarayın dini liderlerinden biri olarak kabul

edildiğini göstermektedir (Sasson, 1998: 456). Bu konumu, Şibtu'nun saray hiyerarşisinde sıradan bir figürden fazlası olduğunu, hem dini hem de sosyal anlamda belirleyici bir pozisyonu olduğunu ve saygı gördüğünü ortaya koymaktadır.

Zimri-Lim'in krallığını güçlendirmek için izlediği stratejilerden biri de çocuklarını vassal ya da müttefik kralların saraylarına eş olarak göndermek olmuştur. Örneğin, kızı Inib-Şarri, Aslakkâ Kralı İbal-Addu ile; Kirûm ve Simatum, İlanşura Kralı Haya-Sumu ile; Inib-Şina, Bakhdi-Lim ile; Tišpatum, Šuna'dan İli-İštar ile; Ibbatum ise Andariq sarayında yükselen bir figür olan Khimdiya ile evlendirilmiştir. Bunun yanında, Zimri-Lim'in bir başka kızı Eristi-Aya, Sippar'daki Šamaš ve Aya tapınağına *nadītum* rahibesi olarak atanmıştır (Kılıç & Duymuş, 2009: 165-166). Yeni belgelerdeki kayıtlar, Bahlatum, Haliyatun ve Hamadum'un da Zimri-Lim'in kızları arasında yer alabileceğini düşündürmektedir (Batto, 1974: 279; Sasson, 1984: 113). Ayrıca, Zimri-Lim'in iki kız kardeşi vassal Haya-Sumu ile evlendirilmiş, bu evliliklerden biri kişisel bir trajediyle sonuçlanmıştır (Sasson, 1998: 456). Zimri-Lim'in, çocuklarını stratejik ittifaklar oluşturmak amacıyla evlendirdiği açıktır. Şibtu gibi yetkin bir eşe sahip olması, saraydaki karmaşık meselelerin üstesinden gelmesinde Zimri-Lim için önemli bir destek sağlamıştır.

Siyasi evliliklerin yalnızca diplomatik ilişkileri pekiştirmekle kalmayıp, taht üzerindeki meşruiyet arayışlarında da önemli bir araç olarak kullanıldığı Eski Babil Dönemi'nden bir diğer dikkat çekici örnek ise Karana hükümdarı Asqur-Addu'nun ailesine aittir. Asqur-Addu, Qattara bölgesindeki kontrolünü genişleterek bu bölgeyi yeniden birleştirmiş ve yönetimini güvendiği kişilerden biri olan Aqba-Hammu'ya devretmiştir. Ancak tarihi kayıtlara göre, Aqba-Hammu daha sonra Karana tahtını gasp etmiş ve Asqur-Addu'nun kızı Iltani ile evlenmiştir (Eidem, 1989: 67). Bu evliliğin, tahtı ele geçirmesinden önce mi yoksa sonrasında mı gerçekleştiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, taht üzerindeki meşruiyetini güçlendirmeye yönelik bir strateji olabileceği düşünülmektedir.

Aqba-Hammu'nun bu evlilik aracılığıyla kraliyet ailesiyle bağ kurması, yalnızca onun konumunu sağlamlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Iltani'ye de yönetimde önemli bir rol kazandırmıştır. Nitekim, Iltani'ye yazılmış ve onun tarafından gönderilmiş çok sayıda mektubun günümüze ulaşmış olması, onun yönetim ve toplumsal işlerde aktif rol oynadığını göstermektedir. Bu yazışmalarda, hizmetçilerin transferi, kaynak yönetimi gibi idari konuların yanı sıra üst düzey yetkililerle yapılan görüşmelere dair detaylar yer almaktadır. Örneğin, Karana hanedanından ve muhtemelen Iltani'nin kardeşi olan Napsuna-Addu gibi önemli yetkililerle düzenli yazışmalar gerçekleştirdiği görülmektedir (Eidem, 1989: 70; Dalley, 1977: 155).

Iltani'nin faaliyetleri, Zimri-Lim'in ana eşi Şibtu'nun görevleriyle büyük benzerlikler göstermektedir. Belgeler, Iltani'nin Karana'nın eski kralından miras kalmış olabilecek toprakları yönettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Badrum ve Yagibatum bölgelerindeki araziler ona tahsis edilmiştir. Ancak hasat yapmak ve işçi toplamak gibi konularda kocasının iznine ihtiyaç duyması, patriarkal bir yönetim sisteminin varlığına işaret etmektedir. Buna rağmen, Yagibatum'da tutuklanan kişilerin mülklerinin Iltani'ye devredilmesi, onun kaynaklar ve personel üzerinde kayda değer bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, harman yerindeki faaliyetler ve tekstil endüstrisinden kazanç sağladığına dair olasılıklar belirtilmiş olsa da, bu konuda kesin kanıtlara ulaşılamamıştır (Sasson, 1980: 455). Iltani, yalnızca dünyevi yönetimde değil, aynı zamanda dini ve kültürel faaliyetlerde de önemli bir rol üstlenmiştir. Festivallerin hazırlanması ve ritüellerin yönetimindeki etkinliği, onun yüksek bir statüye sahip olduğunu ve idari yeteneklerinin dini sorumluluklarla birleştiğini göstermektedir (Sasson, 1980: 457; Eidem, 1989: 78).

Mari Krallığı'nın etkisi zamanla azalırken, diplomasi ve güç mücadelesi Kuzey Suriye'deki diğer bölgelere taşınmıştır. Bu süreçte, Mitanni Krallığı yükselen bir güç olarak ortaya çıkmış ve bölgesel dengeleri değiştirmiştir.

Mitanni Krallığı ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler, bölgenin güç dengelerini şekillendiren önemli bir unsur olmuştur. Bu ilişkiler, evlilik ittifakları yoluyla tesis edilmiş ve her iki devletin siyasi ve kültürel bağlarını güçlendirmiştir. Her ne kadar Kraliçe Şibtu ya da Iltani gibi doğrudan siyasi süreçlere katılan ve açık eylem gücüne sahip kadın figürler bu dönemde belirgin şekilde öne çıkmasa da, hanedan üyesi birçok kadının siyasi evlilikler yoluyla örtük bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu evlilikler, özellikle bölgesel güç dengelerinin korunması ve devletler arası ittifakların pekiştirilmesi açısından kritik bir rol oynamıştır.

Mitanni Kralı Şauššatar'ın ölümünün ardından tahta çıkan oğlu I. Artatama, Mısır ile ilişkileri geliştirmek için adımlar atmıştır. Mısır Firavunu II. Amenophis (MÖ 1438-1412) ile bir ittifak kurmaya yönelik girişimlerde bulunmuş, ancak bu çabalar IV. Thutmose'un (MÖ 1400-1390) tahta çıkışıyla resmîyet kazanmıştır. I. Artatama, kızını (adı bilinmemektedir) IV. Thutmose ile evlendirerek diplomatik bağ kurmayı başarmış ve bu evlilik, Mitanni-Mısır ilişkilerinin ilk somut adımı olmuştur (Wegner, 2023: 9; Bryce, 2003:105; Yılmaz & Ay Arçın, 2020: 78).

Artatama'nın ardından tahta geçen oğlu II. Şuttarna, babasının diplomatik stratejisini devam ettirmiştir. Kızlarından biri olan Kelu-Heba'yı, Mısır Firavunu III. Amenhotep'e (MÖ 1390-1352) ikinci eş olarak vermiştir. Bu evlilik, iki devlet arasında daha sıkı bağlar kurulmasına olanak sağlamıştır. Aynı dönemde, II. Şuttarna'nın bir başka kızı olan Gilukhipa, III. Amenhotep'in haremine dahil edilmiştir (Yıldırım, 2017: 154). Daha sonraki kaynaklar, Gilukhipa'nın oğlu olabilecek bir firavun olarak adı geçen Akhenaten döneminde, "Kraliçe Kiya" unvanıyla tanındığını belirtmektedir. Bu durum, Mitanni kökenli kadınların Mısır hanedanı üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Wegner, 2023: 8; Kak, 2007: 637).

Şuttarna'nın ölümünden sonra tahta geçen oğlu II. Tušratta, Mitanni'nin diplomatik politikasını devam ettirmiştir (Yıldırım, 2017: 153). Tušratta, kızı Tadu-Heba'yı Mısır Firavunu III. Amenhotep ile evlendirmiştir. Bu evliliği belgeleyen Mitanni mektubu, yaklaşık 500 satırdan oluşmaktadır ve Tušratta'nın Amenhotep, Akhenaten ve Kraliçe Tiye'ye hitaben yazdığı on bir mektup (EA 17-21, 23-24, 26-29) ile hediyelerin detaylı envanterlerini (EA 22, 25) içermektedir. Bu evlilikle ilgili müzakereler birkaç yıl sürmüş ve prensesin Mısır'a varışıyla sonuçlanmıştır (Wegner, 2023: 9; Dassow, 2022: 470; Kak, 2007: 637).

Amenhotep, bu evlilikten kısa bir süre sonra yaşamını yitirerek yerini oğlu Akhenaten'e bırakmıştır. Akhenaten'in annesi Tiye'nin, Mitannili bir soylu olan Yuya'nın kızı olduğu bilinmektedir. Akhenaten'in eşi Nefertiti'nin ise Tiye'nin kardeşi Ay'ın kızı olduğu kabul edilmektedir. Bu evlilikler, Mısır'ın 18. Hanedanı'nın kısmen Mitanni kökenli bir soy taşımaya neden olmuştur (Freewalt, 2018: 34; Kak, 2007: 637).

Mitanni prenseslerinin Mısır üzerindeki etkisi yalnızca siyasi evliliklerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda kültürel etkileşimlerde de belirgin bir rol oynamıştır. Özellikle Kraliçe Kiya'nın Mısır sarayındaki konumu, Mitanni-Mısır ittifakının bir başka boyutunu gözler önüne sermektedir. Mitanni kadınlarının bu süreçteki rolü, dönemin diplomatik ilişkilerinde kadınların belirleyici bir aktör olduğunu kanıtlamaktadır.

Mitanni Krallığı'nın diplomatik ilişkilerde önemli bir araç olarak kadın üyelerinin evlilik stratejilerinden yararlanması, Mısır'la kurulan bağlar ve kraliyet ailesi üzerindeki etkilerinin öne çıkmasına olanak sağlamıştır. Ancak, bu dönemde Mitanni Krallığı bölgesel güçlerin artan baskıları ve iç karışıklıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. MÖ 14. yüzyılın sonlarına doğru, Hitit İmparatorluğu'nun saldırıları ve Asur'un siyasi arenada yeniden yükselişi, Mitanni'nin zayıflamasını hızlandırmıştır.

Hitit hükümdarı Šuppiluliuma, Kuzey Suriye üzerindeki hâkimiyetini yeniden kazanmak amacıyla Mitanni Krallığı'na karşı bir dizi askeri sefer düzenlemiştir. İlk seferinde Mitanni Kralı Tušratta tarafından mağlup edilen Šuppiluliuma, bir yıl sonra yeniden saldırıya geçerek Mitannilerin başkenti Waššukani'yi kuşatmış ve ele geçirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Tušratta, ülkesini terk etmek zorunda kalmış, ancak kaçtığı yerde oğullarından biri tarafından suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir. Tušratta'nın öldürülmesi, Mitanni Krallığı'nda bir otorite boşluğu yaratmış ve taht mücadelesine neden olmuştur (Dassow, 2022: 501).

Bu karışıklık ortamında, Šuppiluliuma, Tušratta'nın oğullarından biri olan Keli-Teššub'u destekleme kararı almıştır. Šuppiluliuma'nın desteğiyle Keli-Teššub, Hatti'ye sığınmıştır. Hitit hükümdarı, Keli-Teššub'un sadakatini güvence altına almak amacıyla onunla bir anlaşma yapmış ve ardından siyasi bağlarını güçlendirmek adına onu kızlarından biriyle evlendirmiştir. Daha sonra, Šuppiluliuma, Keli-Teššub'u Mittani kralı olarak atamış ve ona Šattiwaza unvanını vermiştir. Aynı zamanda, ona eş olarak verdiği kızı Mittani'nin kraliçesi olarak tayin edilmiştir (CTH 51: §7). Bu süreçte, Hitit Büyük Kralı ile Šattiwaza arasında bir bağlılık antlaşması imzalanmış ve bu anlaşma sonucunda Mittani Krallığı, Hitit etkisi altına girmiştir (Dassow, 2022: 501; Yıldırım, 2017: 161).

MÖ 14. yüzyılın ortalarında, bugünkü Lübnan'ın kuzey kıyı bölgesinde Amurru olarak bilinen siyasi bir oluşum ortaya çıkmıştır. Aslen Mısır Firavunu'nun küçük vassalı olan bu Suriye Krallığı Šuppiluliuma döneminde Hitit Devleti'ne boyun eğmiştir (Goetze, 1969: 529; Devecchi, 2012: 46).

Ülkenin kralı Bentešina, Kinza/Kadeş Savaşı'nın ardından II. Mutavalli tarafından görevden alınmıştır. Bentešina'nın yerine, Amurru'nun eski kraliyet hanedanıyla ilişkisi belirsizliğini koruyan, Šapili geçmiştir. Bentešina Hatti'ye götürülmüş, sürgündeyken Orta Anadolu'daki soydaşı Hapki'sin başkentine yerleştirilmiş, III. Hattuşili'nin koruması altına alınmış ve onun kızı Gassulawiya ile evlendirilmiştir. Bentešina burada, Muvattalli'nin oğlu Uḫi-Teššup (III. Muršili) tahttan indirip kendisini büyük kral ilan eden Hattuşili'yi destekleyen grubun bir parçası olmuştur. Bunun karşılığında Bentešina kendi tahtına yeniden oturtulmuştur. Bu düzenleme mevcut antlaşmayla kalmamış, iki kraliyet hanedanı arasında karşılıklı evlilik antlaşmalarıyla mühürlenmiştir (Lebrun, 1992 30; Beckman, 1996: 95).

Hitit Devleti, Mısır ve Suriye politikaları doğrultusunda, vassallarıyla olan ilişkilerini hem antlaşmalar hem de siyasi evlilikler yoluyla güçlendirmiştir. Bu bağlamda, Bentešina'nın Hitit hanedanına bağlanmasının ardından, Uḫi Kralı Ammistamru'nun, Amurru Kralı Bentešina'nın kızıyla evlenmesi, Hitit hanedanının vassallarıyla kan bağı kurmasını sağlamış ve Uḫi'yi dolaylı olarak Hitit hanedanıyla akrabalık ilişkisine dahil etmiştir.

Ancak, tarihi kayıtlar, bu tür evliliklerin her zaman istendiği gibi siyasi istikrarı garanti etmediğini göstermektedir. Bu evlilik sürecinde, prensesin kocasına karşı ciddi bir suç işlediği belirtilmiş ve bunun sonucunda bir boşanma gerçekleşmiştir. Kaynaklar, Ammistamru'nun Bentešina ve Hititli Prenses Gassulawiya'nın kızını tamamen reddettiğini ifade etmektedir. Boşanmanın ardından, Amurrulu prensesin utanç içinde ülkesine geri döndüğü kaydedilmiştir (Bryce, 2005: 311).

Bu olay, Hitit İmparatorluğu'nun vassalları arasındaki dengeleri koruma çabalarını ve siyasi evliliklerin her zaman beklenen sonuçları doğurmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, hanedanlar arası evlilik girişimleri zaman zaman yalnızca bölgesel ilişkilerde değil, büyük güçler arasındaki diplomaside de ciddi krizlere yol açmıştır. Hitit-Mısır ilişkilerinde kadın figürün diplomatik süreçlerde oynayabileceği stratejik rolün çarpıcı bir örneği, II. Muršili'nin yıllıklarında aktarılan ve literatürde "Daḫamunzu Olayı" olarak bilinen hadisedir. Kargamış kuşatması sırasında, Mısır Kraliçesi Daḫamunzu (Ankhesenamun), kocasının ölümü üzerine Hitit kralı I. Šuppiluliuma'ya olağan dışı bir mektup göndermiştir.

Kraliçe, tahtta oturacak bir erkek varisi olmadığını, kendi tebaasından biriyle evlenmek istemediğini belirtmiş ve Šuppiluliuma'dan oğullarından birini kendisine eş olarak göndermesini talep etmiştir (Bryce, 2003: 179; Güterbock, 1956: 94).

Bu girişim, klasik anlamda bir hanedanlar arası evlilikten farklı olarak, Mısır kraliyet ailesinin doğrudan bir Hitit prensiyle birleşmesini ve böylece iki devlet arasında benzeri görülmemiş bir siyasi bağ kurulmasını öngörüyordu. Šuppiluliuma, talebin gerçekliğini teyit etmek üzere başodacısı Hattušaziti'yi Mısır'a göndermiş, gelen cevabın samimiyetine kanaat getirdikten sonra oğlu Zannanza'yı bu evlilik için Mısır'a yollamıştır (Güterbock, 1956: 97).

Ancak Zannanza, Mısır'a varmadan bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu durum, yalnızca evlilik planının başarısızlığa uğramasına değil, iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin tamamen bozulmasına yol açmıştır. Olayın ayrıntıları tam olarak bilinmese de, Šuppiluliuma'nın bu ölümden Mısır tarafını sorumlu tuttuğu ve ardından Mısır'a karşı askeri harekât başlattığı anlaşılmaktadır (Güterbock, 1956: 108).

Daḥamunzu Olayı, siyasi evliliklerin diplomatik araç olarak kullanımında yüksek risk barındırdığını gösterir. Evlilik ittifakı, potansiyel olarak Hitit-Mısır ilişkilerini köklü biçimde değiştirebilecek bir stratejik hamle iken, girişimin başarısız olması iki taraf arasında kalıcı düşmanlığa zemin hazırlamıştır. Bu vaka, hanedanlar arası evliliklerin yalnızca ittifak pekiştiren bir unsur değil, aynı zamanda başarısızlık durumunda ciddi siyasi krizleri tetikleyebilecek kırılgan bir diplomatik araç olduğunu ortaya koyar (Hagenbuchner, 1989: 304-309; Murnane, 1990: 27).

Daḥamunzu Olayı, siyasi evliliklerin her zaman öngörülen sonuçları doğurmadığını ve başarısız girişimlerin iki devlet arasında kalıcı krizlere yol açabileceğini göstermiştir. Bununla birlikte, Hitit krallarının diplomatik evliliklerden bütünüyle vazgeçmediği görülmektedir. Nitekim III. Hattušili'nin yönetim anlayışı, bu tür ittifakların risklerini bilmesine rağmen, hanedan üyelerinin evlilik yoluyla uluslararası ilişkilerde stratejik biçimde konumlandırılması esasına dayanan bir politika izlemiştir.

Amurru Krallığı ile gerçekleştirilen çifte evlilikler, bu politikanın önemli bir örneğini oluşturur. Bu çerçevede, Hattušili'nin çocuklarından bir olan Nerikkaili, Amurru Kralı olan Bentešina'nın kızıyla evlenirken; kızı Gassulawiya da evlilik yoluyla Amurru hanedanına mensup olmuştur. Bunun yanı sıra, Babil Krallığı ile de benzer bir diplomatik ilişki geliştirilmiştir. Hattušili'nin oğlu Tudḥaliya, Babil Kralı II. Kadašman-Enlil'in kızlarından biriyle evlenmiş ve bu prenses, *dumu.sal gal* (Büyük Prenses) unvanını almıştır. Ayrıca, Hattušili'nin kızlarından ikisi Mısır Firavunu II. Ramses'le evlenmesi için verilmiş; bir diğer kızı Kilušepe ise İšuwa'nın vasal kralıyla evlilik bağı kurmuştur. Tudḥaliya'nın hükümdarlığı sırasında, Hattušili'nin bir başka kızı da Amurru Kralı Šaušgamuwa ile evlendirilmiştir. Bu tür evlilikler, özellikle III. Hattušili'nin Hitit tahtındaki konumunu güçlendirmek için önemli bir strateji olmuştur. Zira, tahttan indirilmiş kral Urḫi-Teššup'un tahtı geri kazanma çabaları ve bu uğurda yabancı devletlerden destek arayışı, Hattušili'nin uluslararası meşruiyetini pekiştirme ihtiyacını artırmıştır. Hattušili, bu diplomatik evlilikler aracılığıyla Aşşur, Babil ve Mısır kralları gibi önemli siyasi muhatapları, Hatti'nin meşru kralının kendisi olduğuna ve tüm diplomatik ilişkilerin doğrudan kendisiyle yürütülmesi gerektiğine ikna etmeyi amaçlamıştır. Böylece, bu siyasi evlilikler, Hattušili'nin taht üzerindeki otoritesini pekiştirmek ve uluslararası alanda kabul görmesini sağlamak açısından kilit bir araç olmuştur (Bryce, 2005: 268; Kitchen, 1982: 83).

Bunların dışında, Seha Nehri Ülkesi'nin kralı olarak tanınan Masturi, Muršili'nin kız kardeşiyle evlenerek Muršili'nin kayınbiraderi olmuş ve Seha Nehri Ülkesi'ne kral olarak atanmıştır (Bryce, 2005: 254; Seçer Fidan, 2018: 29). Hititlerin önemli bir müttefiki olarak batıdaki

merkezi bölgelerde, en azından Mira sınırında faaliyet gösterdiği bilinen Mašhūluwa da Muršili'nin kız kardeşiyle evlenmiştir (Weeden, 2019: 583).

Yakın Doğu coğrafyasında MÖ 2000 ile MÖ 1200 yılları arasındaki siyasi evliliklerin tamamını kapsamlı bir şekilde ele almak, döneme ait kaynakların sınırlılığı ve çalışmamızın belirlediği kapsam nedeniyle mümkün olmamıştır. Bu bağlamda, bu bölümde yalnızca mevcut kaynaklarla doğrulanabilen ve çalışmamızın sınırlarına uygun olan belirli örneklerle yer verilmiştir. Siyasi evliliklerin, dönemin diplomatik ilişkilerindeki rolüne dair genel bir perspektif sunmayı amaçlayan bu seçki, aynı zamanda kadınların diplomasideki etkili rolüne de ışık tutmaktadır.

5. KRALİÇELER VE KRALİYET AİLE ÜYESİ KADINLAR

Kraliçeler ve kraliyet ailesi üyesi kadınlar, ne bağımsız kent devletlerinde tek başına hüküm süren kadın yöneticilerle ne de yalnızca hanedanlar arası ittifakları pekiştirmek amacıyla yapılan evliliklerle saraya giren prenseslerle özdeşleştirilebilir. Onların meşruiyetinin ve nüfuzunun kaynağı, doğrudan hanedanın merkezindeki konumlarıdır. Bu konum, onlara yalnızca törensel temsil yetkisi değil; diploması, iç siyaset ve dini-idari alanlarda süreklilik arz eden bir etki sahası kazandırmıştır. Saray hiyerarşisinin en üst halkalarından birinde yer alan bu kadınlar, kraliyet iradesinin hem mekânsal hem de toplumsal düzlemde vücut bulmasında vazgeçilmez araçlar olarak işlev görmüşlerdir.

MÖ 2000-1200 yılları arasındaki Antik Yakın Doğu'da, kraliçeler ve kraliyet ailesi üyesi kadınlar, devlet yönetiminde çeşitli alanlarda etkin roller üstlenmiştir. Diplomatik ilişkilerde siyasi ittifakların kurulmasına ve korunmasına katkıda bulunmuş, resmi yazışmalarda yer alarak dış politikada etkili olmuştur. Yönetim süreçlerinde yetki sahibi olmuş, mahkemelerde bağımsız bir taraf olarak bulunmuş ve kamu yönetimiyle ilgili karar alma mekanizmalarında rol oynamıştır. Tapınaklarla yakın ilişkiler içinde bulunarak dini ritüellerin yönetimine katılmış ve kamusal törenlerde yer almıştır. Ekonomik faaliyetlerde toprak tahsis, ticaret ve kamu harcamalarının yönlendirilmesi gibi konularda söz sahibi olmuş, devlet gelirlerinin idaresine katkıda bulunmuştur. Çeşitli siyasi ve toplumsal düzenlemelerde etkili olarak otoritesini pekiştirmiştir. Tüm bu görevleriyle, sadece temsili değil, doğrudan yönetim süreçlerine dahil olan figürler arasında yer almıştır. Dolayısıyla, kraliçeler ve kraliyet ailesi üyesi kadınlar, diploması, yönetim, hukuk, din ve ekonomi gibi alanlarda devletin işleyişinde aktif rol oynayarak siyasi yapı içinde önemli bir konuma sahip olmuşlardır.

Kraliyet kadınları, saray bürokrasisinin ayrılmaz bir parçası olarak hem iç hem de dış politikanın şekillenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere, Zimri-Lim'in sarayında Kraliçe Şibtu ile birlikte birçok kadın, sarayın politik ve sosyal işleyişinde stratejik roller üstlenmiştir. Saray kadınları, siyasi ittifakların kurulmasında ve diplomatik ilişkilerin sürdürülmesinde etkili olmuş, Mari'nin diplomatik ilişkilerinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Mari'deki ikinci eşler, taşra saraylarında "baş eş" olarak görevlendirilmiştir. Örneğin, Damhurasi'nin Terqa'da, Yataraya'nın ise başka bir taşra merkezinde bu rolü üstlendiği düşünülmektedir. Hâya-Sûmû, İbâl-Addu gibi müttefik kralların eşleri de yaşadıkları şehirlerde idari sorumluluklar üstlenmiş ve yerel yönetimde etkin rol oynamıştır. Örneğin, Kirûm'un Ilansûrâ'da "belediye başkanlığı" (*hazannûtum*) görevini üstlendiği belgelenmiştir (Batto, 1974: 279-280; Çelik & Kılıç, 2022: 346).

Zimri-Lim ile akrabalık ilişkisi tartışmalı olan Rabbé kökenli prenses Addu-dûri ve kız kardeşi Inıbsina, yalnızca aile içindeki yüksek statülerini değil, aynı zamanda siyasi süreçlerdeki etkilerini de korumuşlardır (Durand, 1994: 80). Addu-dûri, hem kült yönetiminde hem de saray idaresinde kilit bir figür olarak öne çıkmıştır (Sasson, 1984: 112). Hatta bazı hipotezlere göre, Kraliçe Şibtu'nun ölümünün ardından Mari Kraliçesi olarak atanmıştır. Bu kadınlar, kraliyet ailesinin yalnızca iç işleyişinde değil, aynı zamanda diplomatik yazışmalarda sembolik roller üstlenerek siyasi bağlılıkların metaforik temsilleri haline gelmişlerdir. 'Akrabalık' kavramı, bu

yazışmalarda siyasi ittifakları ifade eden stratejik bir araç olarak kullanılmıştır (Batto, 1974: 280; Sasson, 1984: 113).

Bağımsız bir kent yöneticisi olmamasına rağmen, Hitit İmparatorluğu'nun diplomatik ilişkilerinde merkezi bir rol oynayan Puduhepa'nın uluslararası arenadaki etkisini gösteren çok sayıda kaynak bulunmaktadır. İlk kez III. Hattuşili'nin eşi olarak tanınan Puduhepa, Amanos Dağları'nın doğusunda, İslahiye Ovası'nda yer aldığı düşünülen Lawazantiya'da, Istar tanrıçasının rahibi Pentipşarri'nin kızı olarak dünyaya gelmiştir. (Ünal, 2014: 29; Bryce, 2005: 250). Lawazantiya, o dönemde Kizzuwatna sınırları içinde yer aldığından, Puduhepa doğuştan Hurri kökenlidir (Moore, 2018: 140).

Puduhepa ve Hattuşili'nin tanışması, Hattuşili'nin kendi geçmiş eylemlerini anlattığı *Hattuşili'nin Özrü* (CTH 81) adlı Hitit belgesinde kaydedilmiştir (Moore, 2018:87). Kadeş Savaşı sonrasında, zafer kazanan Hattuşili (kralın kardeşi), dönüş yolunda Kizzuwatna bölgesinden geçerken Lawazantiya şehrini ziyaret etmiş, burada Puduhepa ile tanışmıştır. Anlatıya göre, Istar, Hattuşili'ye rüyasında Puduhepa ile evlenmesini buyurmuştur (Moore, 2018: 47). Hattuşili, Istar'ın bu isteğini yerine getirerek Puduhepa ile evlenmiştir.

Puduhepa, Hattuşili ile olan evliliğinde yalnızca sadık bir eş olmakla kalmamış, aynı zamanda Hitit İmparatorluğu'nun siyasi geleceğini şekillendirmede etkili bir figür haline gelmiştir. Bazı araştırmacılar, Hattuşili'nin tahta çıkış sürecinde onun yönlendirmesinin belirleyici olduğunu ve bu sürecin yalnızca kralın iradesiyle değil, Puduhepa'nın siyasi etkisiyle de şekillendiğini öne sürmektedir. Üstelik onun etkisi yalnızca hükümdarlık değişimiyle sınırlı kalmamış, imparatorluğun genel politikaları üzerinde de belirleyici olmuştur. Hatta bazı yorumlara göre, uzun vadede bu nüfuz, imparatorluğun nihai çöküşüne katkıda bulunmuş olabilir (Middleton, 2023: 87). Puduhepa, III. Hattuşili ile evliliğinin ardından kraliçe unvanını almış ve devlet yönetiminde geniş yetkilerle donatılmıştır. Siyasi ve idari mekanizmalarda etkin bir rol oynayarak özellikle uluslararası diplomasi alanında bağımsız yazışmalar yürütmüştür. Hititlerin resmi dili Hititçe ve dönemin diplomasi dili Akadca olarak kaleme alınan bu yazışmalar, Boğazköy-Hattuşa'daki devlet arşivlerinde muhafaza edilmiştir. Ayrıca, memleketi Kizzuwatna bölgesindeki tabletleri toplayarak Hattuşa'da kapsamlı bir kütüphane oluşturmuş ve Hurrice yazılmış bu metinlerin Hititçeye çevrilerek arşivlenmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra, Hititlerin çok tanrılı ve din merkezli toplumsal yapısı içinde önemli dini reformlara öncülük etmiş, bu doğrultuda çeşitli uygulamaların standartlaştırılmasına katkıda bulunmuştur (Ünal, 2014: 105).

MÖ 1259/1258 yıllarında, Kadeş Savaşı'nın ardından Hitit İmparatorluğu ile Mısır arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma metinleri, Hitit başkenti Hattuşa'da kil tabletler üzerine, Mısır'da ise Karnak Tapınağı'nın duvarlarına kazınarak muhafaza edilmiştir. Mısır versiyonunda antlaşmanın bir yüzünün Kral Hattuşili, diğer yüzünün ise “büyük kraliçe” ve “Kizzuwatna'nın kızı” unvanlarıyla anılan Puduhepa tarafından mühürlendiği belirtilmektedir (Alp & Erkut, 2002: 5-6; Moore, 2018: 103). Puduhepa'nın, yalnızca bu antlaşmada değil, farklı diplomatik belgelerde de mührünün bulunması, onun uluslararası alandaki yüksek statüsünü ve diplomatik süreçlerdeki etkin rolünü ortaya koymaktadır.

Puduhepa, II. Ramses ile doğrudan yazışmalar yaparak kızlarından birinin firavunla evliliğini müzakere etmiştir. Genellikle erkeklerin egemen olduğu “krallar kardeşliği” diplomasisinde bir kadının bu denli etkin bir rol üstlenmesi dikkat çekicidir. Yazışmalarında, Puduhepa kendisini son derece özgüvenli bir şekilde ifade etmiş ve II. Ramses'e eşit bir statüde hitap etmiştir. Özellikle, firavunun prensesin gönderilmesindeki gecikmeye yönelik şikayetini dile getirdiği kısa bir mektubuna yanıt olarak kaleme aldığı metinde, onun kendinden emin tavrı açıkça görülmektedir (Vigo, 2016: 335; Middleton, 2023: 91).

Söz konusu yazışmalarda adı geçen Hattuşili'nin kızı Maat-Hor-Neferure, MÖ 1245 yılında II. Ramses ile evlenmiştir. Bu evlilik, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri güçlendirme amacı taşımaktadır. Maat-Hor-Neferure, Mısır'da "Büyük Kraliçe" unvanını alarak kraliçe olarak tanınmıştır. Ancak, bu evlilikten doğan çocukların Mısır tahtı üzerinde hak iddia edip edemeyeceği konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Maat-Hor-Neferure'nin genç yaşta hayatını kaybettiği ve ardından II. Ramses'in başka bir Hitit prensesiyle evlendiği kaydedilmiştir (Bryce, 2005: 283).

Hitit Kraliçesi Puduhepa, Firavun II. Ramses ve eşi Kraliçe Nefertari ile düzenli yazışmalar yapmıştır. Bu yazışmalarda, Puduhepa ve II. Ramses birbirlerine "kardeşim" ve "kız kardeşim" şeklinde hitap etmişlerdir. Benzer şekilde, Nefertari de Puduhepa'ya "kız kardeşim" diye seslenmiştir (Masalcı Şahin, 2017: 136). Puduhepa'nın Nefertari'ye yazdığı mektuplardan biri günümüze ulaşmamış olsa da, Nefertari'nin yanıtı korunmuştur. Bu yanıtta, Nefertari Puduhepa'ya sağlık dileklerinde bulunmuş ve aralarındaki dostane ilişkileri vurgulamıştır (Moore, 2018: 54).

Puduhepa'nın statüsünü gösteren önemli kanıtlardan biri, Kayseri'nin yaklaşık 50 km güneyinde yer alan Fraktin Kaya Kabartması'dır. Bu kabartmada, Puduhepa ve Hattuşili, benzer boyutlarda ve yan yana ibadet ederken tasvir edilmiştir. Hiyeroglif yazıtta, Puduhepa "büyük kraliçe, Kizzuwatna'nın kızı, tanrının sevgilisi" olarak tanımlanmıştır. Bu tasvir, onun kocasıyla eşit bir konuma sahip olduğunu açıkça göstermektedir (Moore, 2018: 103). Ayrıca, Puduhepa, Hititlerin dini yaşamında önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Hurri ve Hitit dinleri arasında senkretizmi teşvik ederek, benzer özelliklere sahip tanrı ve tanrıçaları gruplandırmış ve bazılarını birbirleriyle özdeşleştirmiştir. Örneğin, dualarında tanrıça Hepat'ı Hititlerin Arinna Güneş Tanrıçası ile, Nerik'in Fırtına Tanrısı'nı ise Hattuşili'nin yeniden inşa ettiği şehrin tanrısallığı ile özdeşleştirmiştir (Singer, 2002: 8).

MÖ 1237 civarında III. Hattuşili'nin ölümünün ardından, Kraliçe Puduhepa, oğlu IV. Tuthaliya'nın hükümdarlığı döneminde de (MÖ 1237–1209) etkisini sürdürmüştür. Bu etkinin bir göstergesi, bazı kraliyet mühürlerinde Puduhepa'nın oğluyla birlikte yer almasıdır. IV. Tuthaliya'nın saltanatının başlarında, Puduhepa, Ugaritli bir kişiye ait bir gemiye kasten zarar verilmesiyle ilgili davada yargıç olarak görev yapmış ve mağdura tazminat ödenmesine karar vermiştir. Bu karar, Ugarit kralına yazdığı bir mektupla bildirilmiş olup, mektupta Puduhepa hem kendi mührünü kullanmış hem de "Benim Güneşim" unvanını kullanarak kralın tam yetkisiyle hareket ettiğini göstermiştir (Middleton, 2023: 94).

Puduhepa, patriarkal bir toplumun en üst kademesinde büyük güç ve nüfuz sahibi olmuştur; Hitit İmparatorluğu'nun büyük rakibi Mısır da dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz'de saygı görmüştür. Otoritesinin bir kısmı kocasının konumuna dayanmış olmakla birlikte, etkinliklerinin büyük bir kısmı kendi kişiliği ve girişimlerinden kaynaklanmıştır. Sadece bir kraliyet eşi olarak değil, bağımsız bir figür olarak da hareket etmiştir. Bu özellikleriyle Puduhepa, Hitit siyasi sisteminde önemli bir yer tutmuştur. Onun konumunu anlamak, Hitit krallığında kadınların siyasi ve diplomatik rollerini kurumsal temelleriyle ele almayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, Puduhepa'nın da taşıdığı *Tawananna* unvanı, Eski Anadolu siyasal yapısında kadınların konumunu anlamak açısından merkezi bir öneme sahiptir.

Boğazköy metinlerinde hem "kraliçe" anlamında bir unvan olarak hem de özel ad olarak geçen *SAL Tawananna*- terimi, en erken olarak I. Hattuşili'nin Yıllıkları'nın giriş kısmında karşımıza çıkmıştır. Burada hükümdar, kendisini "Tawananna'nın kardeşinin oğlu" (*SA SAL Tawananna DUMU SE9-9U*) olarak tanıtarak taht üzerindeki meşruiyetini bu akrabalık bağından türetmiştir. Bu ifade, Hitit öncesi Anadolu'da ana soyluluk ya da matrilineal miras sisteminin varlığına ilişkin tartışmalarda kritik bir delil olarak değerlendirilmiştir (Beckman, 1978: 513). Bazı araştırmalar, Hitit öncesi yerli hanedanlarda kral (*Tabarna*) ile kız kardeşi (*Tawananna*)

arasında kardeş-eş evliliklerinin bulunduğunu ileri sürmüştür (Cengiz, 2021, s. 54). Bu dönemde Tawananna doğrudan siyasi yetkiye sahip olmamıştır; ancak başrahibe olarak dini törenlerde görev almış ve bazı kraliyet gelirlerini yönetmiştir. Hititler Orta Anadolu'ya yerleştiklerinde bu sistemi benimsemişler, ancak eneset konusundaki kendi anlayışlarına göre uyarlamışlardır. Böylece Tawananna ile Tabarna kardeş olarak kalmış, fakat evlilik bağı kaldırılmış; Tawananna unvanı kralın kızı olan yeğene geçmiş, Tawananna'nın oğulları ise taht üzerinde ikincil bir hak iddia etmiştir (Beckman, 1978: 513).

Tawananna yalnızca sembolik bir kraliçe unvanı değil, aynı zamanda dini ve törensel işlevleri olan bir makam olarak varlığını sürdürmüştür. Eski Krallık'ta genellikle kralla birlikte ülkenin başrahibesi olarak görev yapmış, önemli kült gelirlerini yönetmiş ve dini ritüellerde merkezi bir rol üstlenmiştir. Tawananna ile Tabarna "kutsal çift" olarak ülkenin en yüksek dini temsilcileri konumunda olmuş ve bu durum halk ile kraliyet ailesi nezdinde eşit derecede saygı görmelerini sağlamıştır (Blasweiler, 2016: 4-5). Görev ömür boyu sürmüştür; bir kraliçe kocasından uzun yaşarsa unvanını gelinine ancak kendi ölümünde veya yargı kararıyla devretmiştir. Bu durum, yeni kraliçelerin bir süre "gölge kraliçe" konumunda kalmasına yol açmıştır. Bazı dualarda, dul kalan Tawananna'nın da aynı otoriteyle ülkeyi yönetmeye devam ettiği özellikle vurgulanmıştır (Seçer Fidan, 2018: 26; Blasweiler, 2016: 4-5).

Ortaköy (Şapinuwa) mektuplarının önemli bir bölümü Büyük Kral ve Kraliçe'ye yazılmıştır; bu, şehirde kraliyet çiftinin birlikte iktidar kullandığını ve kraliçenin kendi yetki alanını icra ettiğini gösterir. Kayıtlara göre Şapinuwa, MÖ 14. yüzyılın başlarından itibaren Hitit devlet merkezi olarak işlev görmüş; Orta Hitit döneminde Taşmişarri (Tuthaliya III) ile Taduḫepa burada hüküm sürmüştür. Tuthaliya III'ün ölümünün ardından Taduḫepa, Tawananna unvanıyla Şuppiluliuma I ile birlikte yönetimi sürdürmüştür (Süel & Süel, 2011, s. 96-97).

Siyasi ve diplomatik etki, yalnızca dini alandaki otoriteden değil, hanedan mirasındaki merkezi konumdan da kaynaklanmıştır. "Atalara sunu listeleri" incelendiğinde, adları geçen kadınların hemen hepsinin Tawananna olduğu anlaşılmıştır. Bu listeler, ölen Tabarna'lar ve Tawananna'lara sunulan ritüel adakları kaydetmiş; bu durum, Tawananna'nın ölümünden sonra bile hanedan kültüründe önemli bir yer tuttuğunu göstermiştir (Blasweiler, 2016: 5). Nikalmati ve kızı Asmunikal'in mühürlerinde, Asmunikal'in soyu öncelikle annesi üzerinden belirtilmiştir; bu, Tawananna kan hattının siyasi meşruiyette belirleyici olabileceğine işaret etmiştir. Babil kralının kızı olup Şuppiluliuma I ile evlenerek Tawananna olan prensesin mühürlerinde ise unvanın kişisel adının yerine geçtiği görülmüştür; bu, unvanın diplomatik prestij unsuru olarak kullanılabileceğini göstermiştir (Cengiz, 2021, s. 58).

Eski Krallık döneminde I. Hattuşili'nin iki ardışık Tawananna (kız kardeşi ve kızı) ile yaşadığı sorunlar, bu makamın siyasi gerilim potansiyelini açıkça ortaya koymuştur. Hattuşili, yabancı unsurları devlet yönetiminden uzaklaştırma politikasının bir parçası olarak KBo III 27 metninde mevcut Tawananna ve ailesini görevden almıştır. Bu hükmün, kurumun tamamen kaldırılmasından ziyade belirli bir Tawananna'ya yönelik siyasi bir tasfiye olduğu anlaşılmıştır. Ardından Telepinu Fermanı, kralın kızının kocasına taht üzerinde ikincil bir hak tanıyarak bu gerilimi yumuşatma amacını gütmüştür (Beckman, 1978: 513; Seçer Fidan, 2018: 26).

Yeni Krallık'la birlikte, özellikle Hurri kültür etkisi altında, Tawananna unvanı yeniden önem kazanmış ve Güneş Tanrıçası Arinna'nın başrahibeliği görevini üstlenen kraliçeler bu unvanı ömür boyu taşımıştır. Kraliçe, kocası olan kraldan uzun yaşarsa, unvanını gelinine ancak ölümünde veya yargı kararıyla görevden alınması halinde devretmiştir. Bu süreklilik, Tawananna'nın yalnızca dini değil, aynı zamanda diplomatik ve protokol bağlamında da devletin en yüksek kadın temsilcisi olarak işlev gördüğünü göstermiştir (Beckman, 1978: 514). Dolayısıyla Tawananna, Hitit siyasi sistemi içinde hem dini otorite hem de hanedan içi

meşruiyetin önemli bir unsuru olarak yer almış; kimi dönemlerde taht kavgalarında ve diplomatik temaslarda etkili bir figür haline gelmiştir.

6. GÜÇ SAHİBİ KADINLAR

Antik Yakın Doğu’da toplumsal cinsiyetin tarihsel gelişimi üzerine farklı görüşler öne sürülmüştür. Bazı yaklaşımlar, kadınların evrensel olarak baskı altında olduğu ve bunun patriarkal düzenin sürekliliğiyle açıklanabileceğini savunurken, diğerleri tarih öncesi ve erken tarih dönemlerinde matriyarkal yapıların varlığını öne sürmektedir. Ancak her iki görüş de tüm antik Yakın Doğu’yu tek tip bir patriarkal modelle değerlendirme eğilimindedir (Teppo, 2005: 447). Oysa patriarkal sistemin yalnızca erkek egemenliğiyle açıklanması, yaş, sınıf, zaman ve mekân gibi değişkenleri göz ardı ederek, bölgedeki toplumsal cinsiyet dinamiklerinin çeşitliliğini görünmez kılmaktadır.

Bu çeşitliliğin somut örneklerinden biri, Eski Babil dönemine tarihlenen Ur şehri belgelerinde görülebilir. Woolley ve ekibinin gerçekleştirdiği kazılar sırasında, “Paternoster Row” olarak adlandırılan ev komplekslerinden elde edilen belgeler, dönemin toplumsal yapısında kadınların rollerine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Bu belgelere göre, kadınlar genellikle patriarkal bir sistemin etkisi altında yaşamış olsalar da, ticaret, diplomasi ve toplumsal hayatın çeşitli alanlarında bağımsız roller üstlenmiş istisnai figürler olarak dikkat çekmektedir (Woolley, 1955: 177).

Eski Babil dönemine ait belgeler, kadınların ekonomik faaliyetlerde yer alma biçimlerinin farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu figürlerden biri, önde gelen bir iş adamı olan Imlikum’un eşi Nuttuptum’dur. Nuttuptum, çeşitli ticari işlemler gerçekleştirmiş olmakla birlikte, bu faaliyetleri genellikle kocasının yetkilendirmesiyle yürütmüştür. Örneğin, bir belgede onun, eşine ait mülklerle ilgili işlemler yaptığı kaydedilmiştir (U.16828, UE V 34). Benzer şekilde, dul bir kadın olan Alaia, oğlu Belieri ile birlikte bir mülk satışı gerçekleştirmiştir. Bu durum, kadınların ekonomik yaşamda tamamen bağımsız olmamakla birlikte, oğullarıyla iş birliği içinde ticari faaliyetlerde bulunabildiklerini göstermektedir (U.16286UE V 150). Öte yandan, Sima-abaati ve Nanaiaremet gibi bazı kadınların, kendi adlarına ekonomik işlemler gerçekleştirdiği ve bu doğrultuda sırasıyla 3.5 ve 0.5 şekel gümüş borçlandıkları belgelerde kayıt altına alınmıştır (Diakonoff, 1986: 227). Mevcut verilere dayanarak, bu kadınların rahibe statüsüne sahip olabileceği veya belirli hukuki ve ekonomik ayrıcalıklara sahip bireyler olarak hareket ettiği öne sürülmektedir.

Eski Babil toplumunda kadınlar, ticari ve hukuki rollerin ötesinde, dini ve ekonomik otoriteyi bir araya getiren önemli figürler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Ay Tanrısı Nanna’nın yüksek rahibesi En-Anedu, hem dini hem de ekonomik faaliyetlerde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Arkeolojik belgeler, En-Anedu’nun bir tapınak yetkilisine hurma bahçesi bağışladığını göstermekte olup, bu durum dini otoritenin ekonomik süreçler üzerindeki doğrudan etkisini ortaya koymaktadır (U.7836UE V 272). Benzer şekilde, Nin.Dingir rahibesi Likiinu’nun mahkemede bağımsız bir taraf olarak yer alması, onun yalnızca dini bir figür olmakla kalmayıp hukuki süreçlerde de etkin bir rol üstlendiğini göstermektedir (U.16826, UE V 267). Öte yandan, Naramtum adlı bir kadının bir dava sürecinde tanıklık yaptığı bilinmektedir. Naramtum’un ya bağımsız bir rahibe ya da azat edilmiş bir kölenin kızı olduğu düşünülmekte olup, yargı süreçlerindeki varlığı onun toplumsal statüsüne dair önemli ipuçları sunmaktadır (U.16830UE V 273) (Diakonoff, 1986: 227). Naditumlar, Eski Babil’de yalnızca dinî işlev görmemiş; ekonomide de belirleyici olmuştur. Sippar’dan tabletler, kentteki ekonomik faaliyetlerin yaklaşık %70’inin bu kadınlarca yürütüldüğünü göstermektedir (Kılıç & Duymuş, 2009, s. 166) .

Bu örnekler, Eski Babil dönemi kadınlarının genellikle patriarkal bir düzene tabi olmakla birlikte, belirli koşullar altında kendi kararlarını alabildiklerini ve faaliyetlerini bağımsız bir

şekilde yürütebildiklerini göstermektedir. Nuttuptum, En-Anedu ve Likiinu gibi figürler, kadınların ticaret ve diplomasi gibi alanlarda etkin roller üstlenebildiğini ortaya koyarken; Sima-abaati, Naramtum ve Baburti-Sat gibi isimler, toplumun alt tabakalarında dahi kadınların kendi inisiyatifleriyle hareket edebildiğine işaret etmektedir. Bu kadınlar, Eski Babil'in sosyal ve ekonomik yapısının ayrılmaz bir parçasıdır.

7. SONUÇ

Bu çalışmada, Eski Yakın Doğu diplomasisinde kadınların oynadığı merkezi roller, tarihsel belgeler ve diplomatik yazışmalar ışığında incelenmiş; siyasi ve diplomatik süreçlerde aktif rol üstlenen ve tarihsel bağlamda öne çıkan kadın figürlere odaklanılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, siyasi evlilikler, dönemin diplomatik ilişkilerinin düzenlenmesinde sıklıkla başvurulan bir uygulama olmuştur. Kadınlar, bu siyasi evliliklerde genellikle bir araç olarak görülmüşlerdir. Ancak, kadınlar kendilerine biçilen misyonun ötesine geçerek, toplumları, devletleri ve uluslararası ilişkileri doğrudan ve etkili bir biçimde şekillendiren figürlere dönüşmüşlerdir. Barış antlaşmalarında temsil edilmiş ve diplomatik yazışmalar aracılığıyla devletler arası ilişkilerin güçlendirilmesine katkıda bulunmuşlardır. Erkek egemen bir dünyada, en az erkekler kadar etkin roller üstlendikleri gözlemlenmiştir.

Özellikle Puduhepa gibi figürlerin stratejik zekâsı, kadınların diplomasiye katkılarının sembolik değil, doğrudan ve etkili bir biçimde şekillendiğini göstermektedir. Puduhepa'nın, Mısır ile yapılan Kadeş Antlaşması'ndaki etkin rolü, kadınların sadece temsili değil, doğrudan karar alıcı konumda da yer aldığını göstermektedir. Aynı şekilde Mari arşivlerinde belgelenen kraliçelerin, devletlerarası iletişim ve ticari ilişkilerin sürdürülebilirliğinde oynadıkları aktif roller, kadınların diplomaside sahip olduğu geniş kapsamlı etkileri gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra, Hatshepsut gibi devlet yönetimine kadar yükselmiş kadınların, iç ve dış politikadaki karar alma süreçlerine dahil olması, kadınların toplumsal ve siyasi normların ötesine geçtiğini göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, kadınların yalnızca diplomatik bağlamda değil, aynı zamanda kültürel aracılar ve dini otoriteler olarak da işlev gördükleridir. Özellikle, tanrıçalara yapılan adaklar ve dini ritüeller aracılığıyla güçlendirilmiş diplomatik yazışmalar, kadınların politik otoriteyi dini sembollerle pekiştirdiğini ve böylece daha geniş bir etki alanı yarattığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Eski Yakın Doğu diplomasisinde kadınların rolleri, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının ötesine geçerek, uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde aktif bir yer edinmiştir. Bu bulgular, tarihsel olarak kadınların görünürlüğünü artırmanın yanı sıra, diplomasi tarihine yönelik daha kapsayıcı ve çok boyutlu bir bakış açısına katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, İ., Öz Kiriş, E., & Erol, H. (2021). Mari kraliyet belgelerinde su taşkınları ile baraj/bent yapımı ve tamiratına ilişkin kayıtlar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 61(2), 884–903.
- Alp, S., & Erkut, S. (2002). Hitit Kralı III.Hattuşili ile Kraliçe Puduhepa'nın gümüş tablet üzerindeki mühürleri. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*(5), 1-6.
- Arnold, D. (2005). The temple of Hatshepsut at Deir el-Bahri. C. H. Roehrig, R. Dreyfus ve C. A. Keller (Ed.), *Hatshepsut: From queen to pharaoh* içinde (ss. 135–146). New York: Metropolitan Museum of Art.

- Bachofen, J. J. (1975). *Das Mutterrecht: Eine Untersuchung über die Gynaikokratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur*. H.-J. Heinrichs (Ed.). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Batto, B. F. (1974). *Studies on women at Mari*. The John Hopkins University Press.
- Beckman, G. (1996). *Hittite diplomatic texts*. H. A. Hoffner (Ed.). Scholars Press.
- Beckman, G. (1978). Review of *The Tawananna in the Hittite Kingdom*, by S. R. Bin-Nun. *Journal of the American Oriental Society*, 98(4), 513–514.
- Bietak, M. (2005). Egypt and the Aegean: Cultural convergence in a Thutmoside palace at Avaris. C. H. Roehrig, R. Dreyfus ve C. A. Keller (Ed.), *Hatshepsut: From queen to pharaoh* içinde (ss. 75–82). Metropolitan Museum of Art.
- Bryce, T. (2003). *Letters of the great kings of the Ancient Near East: The royal correspondence of the Late Bronze Age*. London ve New York: Routledge.
- Bryce, T. (2005). *The kingdom of the Hittites*. Oxford University Press.
- Blasweiler, J. (2016). *The Bloodline of the Tawananna and the offering to the ancestors in the Kingdom of Hatti*. Arnhem: Bronze Age.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Cengiz, T. (2021). Hitit Dönemi'nde Anadolu'da Tawananna olgusu. *Arkeoloji ve Sanat*, (167), 53–62.
- Çelik, H., & Kılıç, Y. (2022). Eski Doğu toplumlarında harem ve hadımlık müessesesinin ortaya çıkışı ve işleyişi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9(2), 342–366.
- Dalley, S. (1977). Old Babylonian trade in textiles at Tell al Rimah. *Iraq*, 39(2), 155–168. <https://doi.org/10.2307/4200062>
- Darga, A. M. (2020). *Anadolu'da kadın: On bin yıldır eş, anne, tüccar, kraliçe* (E. Çaykara, yay. haz.; B. Kovulmaz, ed.; 4. bs.). Yapı Kredi Yayınları.
- Dassow, V. E. (2022). Mittani and its empire. K. Radner, N. Moeller ve D. T. Potts (Ed.), *The Oxford History of the Ancient Near East: Volume III: From the Hyksos to the Late Second Millennium BC* içinde (ss. 465–492). Oxford University Press.
- Devecchi, E. (2012). Aziru, servant of three masters? *Altorientalische Forschungen*, 39(1), 65–85.
- Diakonoff, I. M. (1986). Women in Old Babylonia not under patriarchal authority. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 29(3), 225–238.
- Dorman, P. F. (2005). The destruction of Hatshepsut's memory: The proscription of Hatshepsut. C. H. Roehrig, R. Dreyfus ve C. A. Keller (Ed.), *Hatshepsut: From queen to pharaoh* içinde (ss. 267–269). Metropolitan Museum of Art.
- Dossin, G. (1949). Sibtu, reine de Mari. *Actes du XXIe Congrès International des Orientalistes* içinde (ss. 142–143). Paris: Imprimerie Nationale.
- Durand, J.-M. (1994). Les premières années du roi Zimri-Lîm de Mari. Première partie. *Mari, Annales de Recherches Interdisciplinaires*, 7, 93–150.
- Eidem, J. (1989). Some remarks on the Iltani archive from Tell al Rimah. *Iraq*, 51(1), 67–76. <https://doi.org/10.2307/4200296>
- Engels, F. (2010). *The origin of the family, private property and the state* (M. Barrett, Giriş). Penguin Classics.

- Etgü, Y. T. (2022). Tarihöncesi çağlardan Demir Çağına Eski Mezopotamya’da kadının üretimdeki rolünün sosyal yaşama etkisi. *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 21–47.
- Freewalt, J. A. (2018). *Ay and the Da Namunzu Affair* (Master’s thesis). American Public University. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Galford, E. (2007). *World history biographies: Hatshepsut: The girl who became a great pharaoh*. National Geographic Children’s Books.
- Glassner, J.-J. (2004). *Mesopotamian chronicles*. B. R. Foster (Ed.). Society of Biblical Literature.
- Güterbock, H. G. (1956). The deeds of Suppiluliuma as told by his son, Muršili II (continued). *Journal of Cuneiform Studies*, 10(4), 89–123.
- Güterbock, H. G. (1956). The deeds of Suppiluliuma as told by his son, Muršili II (continued). *Journal of Cuneiform Studies*, 10(3), 54–134.
- Goetze, A. (1969). Treaty of Suppiluliumas and Aziras of Amurru. J. B. Pritchard (Ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* içinde (3. bs., ss. 529–530). Princeton University Press.
- Hagenbuchner, A. (Ed.). (1989). *Die korrespondenz der Hethiter* (2. Teil). Heidelberg: Carl Winter.
- Heintz, J.-G. (1971). Aux origines d’une expression biblique: umusu qerbu, in A.R.M., X/6, 8? *Vetus Testamentum*, 21(5), 528. <https://doi.org/10.2307/1517073>
- Ikram, S. (2010). *Ancient Egypt: An introduction*. Cambridge University Press.
- Kak, S. (2007). Akhenaten, Sūrya, and the R̥igveda. G. C. Pande (Ed.), *A golden chain of civilizations: Indic, Iranic, Semitic, and Hellenic up to c. 600 B.C.* içinde (ss. 635–656). New Delhi: Centre for Studies in Civilizations.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, Y., & Duymuş, H. H. (2009). Eski Mezopotamya’da din kadınları (rahibeler). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 159–178.
- Kitchen, K. A. (1982). *Pharaoh triumphant: The life and times of Ramesses II*. Aris & Phillips.
- Kuhrt, A. (1995). *The ancient Near East c. 3000–330 BC* (2 cilt). Routledge.
- Lebrun, R. (1992). Les traités hittites. J. Briend, R. Lebrun ve É. Puech (Ed.), *Traités et serments dans le Proche-Orient ancien* içinde (Supplément au Chier Évangile 81, ss. 15–59). Paris: Impression Dumas.
- Lee, R. B. (1968). What hunters do for a living, or, how to make out on scarce resources. R. B. Lee ve I. DeVore (Ed.), *Man the hunter* içinde (ss. 30–48). Aldine Publishing Company.
- Liverani, M. (2013). *The ancient Near East: History, society and economy*. Routledge.
- Masalçı Şahin, G. (2017). Hitit yasalarında kadının yeri. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 4(2), 134–143.
- Memiş, E. (1994). Hitit sarayında kraliçelerin rolü. *Belleten*, 58(222), 279–294.
- Middleton, G. D. (2023). *Women in the ancient Mediterranean world: From the Palaeolithic to the Byzantines*. Cambridge University Press.

- Moore, M. (2018). *Hittite queenship: Women and power in Late Bronze Age Anatolia* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of California, Los Angeles. ProQuest Dissertations Publishing.
- Morgan, L. H. (1877). *Ancient society: Or, researches in the lines of human progress from savagery, through barbarism to civilization*. Henry Holt and Company.
- Murnane, W. J. (1990). *The road to Kadesh* (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Ortner, S. B. (1974). Is female to male as nature is to culture? M. Z. Rosaldo ve L. Lamphere (Ed.), *Woman, culture, and society* içinde (ss. 68–87). Stanford University Press.
- Roehrig, C. H., Dreyfus, R. ve Keller, C. A. (Ed.). (2005). *Hatshepsut: From Queen to Pharaoh*. New York: The Metropolitan Museum of Art; New Haven: Yale University Press.
- Rosenstiehl, J.-M. ve Heintz, J.-G. (1972). De Sibtu, la reine de Mari, à Sambéthé, la Sibylle chaldéenne. *Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses*, 52(1), ss. 13–15.
- Roth, A. M. (2005). Hatshepsut's mortuary temple at Deir el-Bahri: Architecture as political statement. C. H. Roehrig, R. Dreyfus ve C. A. Keller (Ed.), *Hatshepsut: From queen to pharaoh* içinde (ss. 147–157). Metropolitan Museum of Art.
- Sasson, J. M. (1980). Review: The Old Babylonian Tablets from Al-Rimah. *Journal of the American Oriental Society*, 100(4), 453–460.
- Sasson, J. M. (1984). Thoughts of Zimri-Lim. *The Biblical Archaeologist*, 47(2), 110–120.
- Sasson, J. M. (1998). The king and I: A Mari king in changing perceptions. *Journal of the American Oriental Society*, 118(4), 453–470.
- Seçer Fidan, S. (2018). Yazılı belgeler ışığında Hitit kadınları. *Arkeoloji ve Sanat*, (157), 25–42.
- Singer, I. (2002). *Hittite prayers*. Society of Biblical Literature.
- Stol, M. (2016). *Women in the Ancient Near East* (H. Richardson ve M. E. J. Richardson, Çev.). Boston ve Berlin: De Gruyter.
- Süel, A., & Süel, M. (2011). Başkent Şapinuva: Hitit dünyasındaki yeri ve önemi. In Ö. İpek (Yay. haz.), *I. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu* (02 Ekim 2010, Çorum) (ss. 93–110). Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Svärd, S. (2015). *Women and power in Neo-Assyrian Palaces*. State Archives of Assyria Studies, Cilt 23. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Teppo, S. (2005). Agency and the Neo-Assyrian women of the palace. S. Parpola ve R. M. Whiting (Ed.), *Sex and gender in the ancient Near East: Proceedings of the 47th Rencontre Assyriologique Internationale, Helsinki, July 2–6, 2001* içinde (Cilt 1, ss. 469–485). Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Thomas, S. (2003). *Hatshepsut: The first woman pharaoh*. Gareth Stevens Publishing.
- Turnbull, C. M. (1968). The importance of flux in two hunting societies. R. B. Lee ve I. DeVore (Ed.), *Man the hunter* içinde (ss. 132–137). Aldine Publishing Company.
- Tyldesley, J. (1998). *Hatchepsut: The female pharaoh*. Penguin Books.
- Ünal, A. (2014). *Eskiçağ Anadolu toplumlarında kadın: Anayanlı bir Hitit Kraliçesi Puduhepa ve zamanı*. Çorum: Hitit Üniversitesi Yayınları.

- Vigo, M. (2016). Sources for the study of the role of women in the Hittite administration. B. Lion ve C. Michel (Ed.), *The Role of Women in Work and Society in the Ancient Near East* içinde (ss. 328–353). Boston ve Berlin: Walter de Gruyter.
- Weeden, M. (2019). Hittite Empire. E. H. Cline (Ed.), *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean* içinde (ss. 707–722). Oxford ve New York: Oxford University Press.
- Woodburn, J. (1968). Stability and flexibility in Hadza residential groupings. R. B. Lee ve I. DeVore (Ed.), *Man the Hunter* içinde (ss. 103–110). Chicago: Aldine Publishing Company.
- Woolley, L. (1955). *Excavations at Ur: A Record of Twelve Years' Work*. Londra: Ernest Benn Limited.
- Yıldırım, N. (2018). Eski Mezopotamya'da kadınların diplomasideki rolü bağlamında Mari kraliçesi Şibtu'nun yazışmalarından örnekler. *Archivum Anatolicum–Anadolu Arşivleri*, 12(2), 201–217.
- Yıldırım, N. (2017). Mitanni Kralı Tušratta'nın mektupları çerçevesinde diplomatik evlilikler üzerine bir değerlendirme. *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri*, 11(1), 151–168.
- Yılmaz, C., & Ay Arçın, Ş. (2020). Urusalimum ve Amarna mektuplarına göre devletlerarası ilişkilerdeki yeri. *Cedrus*, 8, 75–95.

Research Article

The Political and Diplomatic Role of Women in the Ancient Near East (2000-1200 BCE)

Antik Yakındoğu'da Kadınların Siyasi ve Diplomatik Rolü (MÖ 2000-1200)

Mehtap DİNÇER

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The role of women in diplomacy in the Ancient Near East has largely remained in the background in historical scholarship. Most studies argue that diplomatic processes during this period were dominated by male-centred structures. However, written records and archaeological findings reveal that the presence of women in this field is an undeniable reality (Stol, 2016: 683; Bryce, 2003: 223). Queens, princesses, and female envoys not only contributed to shaping diplomatic relations through interdynastic marriages but also directly participated in international correspondence, negotiated peace treaties, and served as political advisors to rulers (Batto, 1974: 278). Documents preserved in the archives of major civilisations such as the Hittites, Babylonians, Assyrians, and Egyptians provide significant evidence that women played active and decisive roles in interstate relations (Beckman, 1996: 129; Bryce, 2003: 223; Dossin, 1949: 142).

Methods

This study provides a detailed analysis of the roles played by women in Ancient Near Eastern diplomacy, drawing upon historical documents and archaeological findings. While primarily focusing on the role of queens and princesses in political negotiations, it also examines the responsibilities undertaken by women in diplomatic correspondence and treaty processes. The presence of women in the diplomatic sphere of the Ancient Near East suggests that gender roles were more flexible and dynamic than traditionally assumed.

The primary sources of this study include the Hittite diplomatic documents preserved in the Boğazköy archives, the Mari tablets, the Amarna letters, and the inscriptions of the Karnak Temple in Egypt. Additionally, cuneiform texts from Mesopotamia and Anatolia, palace archives, and treaty documents have been examined to assess the influence of women in political processes from a broader perspective. By incorporating modern historical interpretations, epigraphic analyses, and archaeological findings, this study aims to provide a comprehensive framework for understanding the roles of women in diplomatic activities.

The article adopts a qualitative research approach, utilising the document analysis method. Primary sources have been systematically reviewed to establish a historical context for the roles of women in diplomacy. Within the framework of content analysis, the study examines in detail the positions of female rulers in political correspondence, the forms of address used in diplomatic documents, their roles in peace negotiations, and their authority in governance processes. Special attention is given to the correspondence between Hittite Queen Puduḫepa and Pharaoh Ramesses II of Egypt, the diplomatic letters of Queen Šibtu of Mari, and the contributions of Egyptian queens to foreign policy processes.

Results and Discussion

The findings indicate that women's roles in diplomacy were not merely symbolic but rather active and strategic. Queen Puduḫepa's critical role in the Hittite-Egyptian peace negotiations demonstrates how women could become decisive actors in interstate relations. In Hittite

diplomatic correspondence, Puduḫepa is seen not only as the wife of a ruler but also as an independent political figure. Similarly, the language and expressions used in Queen Šibtu's correspondence from Mari reveal that she was capable of making independent decisions in state governance and played a significant role in international relations as a powerful actor.

The presence of women in the diplomatic sphere was not limited to rulers; they also played a crucial role in shaping international relations through interdynastic political marriages. The Hittites, Egyptians, Assyrians, and Mitanni utilised royal women as strategic tools to strengthen diplomatic ties through such marriages. For instance, the dispatch of Hittite princesses to the Egyptian court or the marriage of Mitanni princesses to Egyptian pharaohs not only reinforced diplomatic relations but also ensured the long-term preservation of political and cultural bonds.

In this context, the roles played by women in peace processes in the Ancient Near East are particularly noteworthy. The Hittite-Egyptian peace treaty serves as a significant example, as Queen Puduḫepa directly participated in the negotiation processes and guided the proceedings through diplomatic correspondence. Similarly, Queen Šibtu of Mari is understood to have assumed control of state affairs in the absence of the ruler, directly influencing decisions on war and peace. These examples demonstrate that women contributed to shaping diplomatic balances not only through political marriages but also by actively engaging in negotiation processes.

This study aims to contribute to the existing literature by examining the roles of women in diplomatic processes in the Ancient Near East through historical documents. The findings on women's participation in diplomacy reveal certain dynamics that have not been sufficiently emphasised in traditional historiography, allowing for a broader perspective on the subject. By analysing how gender roles were shaped in diplomatic activities in the Ancient Near East, this study seeks to lay the groundwork for future research.